

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

8

AUGUST 1937

Kalevaste Maleva pealikuid.

Eelseisvaks

sügishooajaks

moodsaid

daamide käe-
kotte,
reisikohvleid,
portfelle ja
rahataskuid

suures vali-
kus odavate
hindadega
soovita b

O. ZIMMERMANN

Tallinn, Harju t. 34
Tartu, Suurturg 4
Pärnu, Kalevi t. 41

KEEMIA TÖÖSTUS

Jng. chem. **J. MOOSTE**

Tallinn, Paldiski m. 46. Tel. 432-40

Valmistab:

Pesusoodat, Glauberisoola,
Dextriini, Türgi punast
(Türkschrotöl)

Mitmesuguseid seepe:

kirjut, pesu,
sauna, rohelist,
tualett, tekstiil
ja teisi

Reserveeritud

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

AUGUST 1937

NR. 8 (11)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Kolm rahusobitust Riia all.

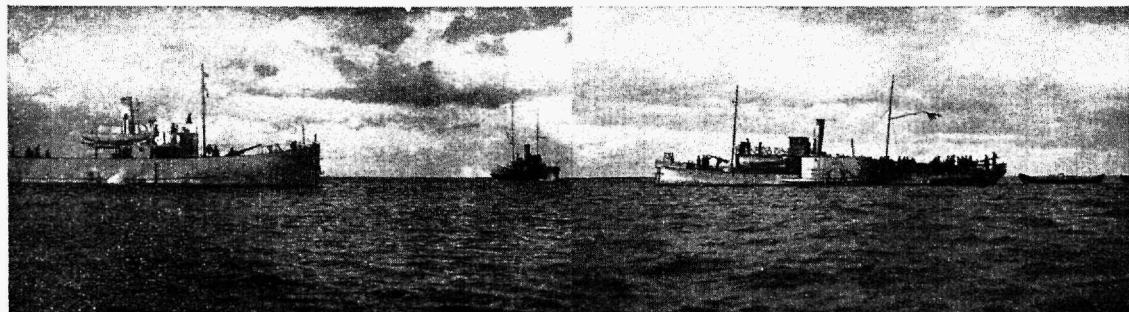
August Gailit.

Pärast Võnnu lahingut algas kihutamine Riia poole: väljakõõgid ei jõudnud oma väeosadele järele ning rügementide staabid olid hädas side loomisega oma kompaniidega. Riia-Pihkva kivitöö oli muutunud voolavaks inimjõeks, kus jala, hobustel või vooridel kihutati aina edasi, isegi haavatud ei sõandanud lahkuda väeosadest ning hospidaalid rinde taga jäid äkki tühjaks.

Landeswehr katsus küll veel siin ja seal vastupanu organiseerida, kuid nende segilöödud väeosad olid juba võimetud tõsisemaks vastupanuks. Tihti leiti maailmasõja aegsetes kaevikutes nende magama jäänud mehi, keda tuli siis kaua raputada, enne kui nad suutsid avada uniseid silmi, ja siis

kõndisid mehed noruspäi meie staapidesse, täis tulpimust, ükskõiksust ja, võibolla, isegi alateadlikku rahulolu, et ometi kord nii või teisiti on lõppemas see mõtetus.

Meie pataljoni staap oli jõudnud vastu õhtut Zillesse, see oli vana kõrtsihoone maantee ääres. Peremees oma naise, laste ja loomadega oli pugenud keldrisse, sealt hakkasid nad küll kõneldes ja umbusklikult varsti välja ronima, muidugi inimesed, mitte aga loomad, sest viimaseid tunnistas peremees hoopis olematuks. Meie kuulsime küll üsna selgesti rohkete kanade kaagutamist ja lammaste määgimist, kuid peremees ühes naise ja lastega kisendasid kõigest jõust ja südamest, et neil pole ühtki looma ega pise-

Peipsi laevastik Peipsi järvel 12. okt. 1919. a. Vasemalt: „Ahti“, „Vanemuine“, „Taara“.

Punavägede poolt purustatud Elva raudteesild.

matki leivaraasu ja see kisendus oli nii suur, et õigus jäigi neile. Meie staabi kokk, vana võlur ja kunstnik toidu hankimisel, kes igas olukorras ja kohas oskas ikka midagi lauale nõiduda, oli siin päris nõutu. Ta hüppas hobusele, ratsutas talust tallu, kuid kui ta lõpuks tühjalt tagasi tuli, oli väga häbelik ja sõnaaher. Ning ta käed olid kriimustatud ja põsel punakas arm — küllap oli sattunud vihaste naiste kätte. Siis laotas ta käsi ja lohutas meid: ega me hakkagi siin sööma, peame nagu nii kohe edasi kihutama ning järgmisel peatusel tema juba hoolitseb üsna hea toidu eest.

„Jah muidugi, küllap näete!“ kinnitas ta. Ent seda ütles ta säärase viha ja hammaste raginaga, et meil oli olukord üsna selge.

Kuid sel õhtul me üldse paigast ei liikunud.

Põhjuseks oli Udo Einsild, kes äkki suure raginaga staabi ette sõitis, autolt maha hüppas ja üsna ootamatult meile Landeswehri rahusobitajaid kaela paiskas. Meie sõdurid kogunesid pikkamööda auto ümber, vaadates kõõrdi võõraid härrasid — Landeswehri hallis mundris parunit, üht vene polkovnikut tsaariaegses mundris ja inglasi, kes suuremaks mõjuks ja tähtsuseks oli kaasa võetud. Einsild ise aga muheles ja praalis, nähtavasti oli tal suur rõõm, et just tema oli valmistanud säärase sensatsioon. Kuid äkki, taibates olukorda, muutis tooni.

„Mida mina seal teha võisin?“ hakkas ta lõõpima. „Kui ma jaole sain, olid nad juba rindest läbi. Kõiges on süüdi 6. polgu mehed!“

Muidugi, nüüd katsus ta ägedasti end puhtaks pesta, kuid faktiks jäi ikkagi see, et oli tundnud suurt austust inglise lipu ees, mis oli autole kinnitatud, ning ei julgenud rahusobitajaid rindelt tagasi saata. Ja oli nii kena auto porilaua staapi kihutada, koormaks seotud silmadega parunid.

Siis aga jäeti auto ühes rahusobitajatega maanteele, sest polnud meest, kes nendega kõnelema oleks tahtnud. Pataljoni ülem turtus ja söimas, kui aga Soomusrongide Diviisi ülem kohale jõudis, oli päris ragin lahti. Lõpuks jäeti ot-

sustati asjast teatada telefoniga 3. diviisi staabi ülemale, talitagu siis tema rahusobitajatega oma äranägemise järele. Õõ oli juba kätte jõudnud, siinsamas kõrtsi ääres mürtsusid vahetpidamata meie patareid, väeosad olid kiiresti edasi liikunud, kellelgi polnud üldse aega ja tahtmist rahusobitajatega tegemist teha.

„Vii nad staapi polkovnik Reegi juurde!“ pöördus äkki kapten Parts minu poole.

Ei midagi, hüppasin auto porilauale ning hakkasime kihutama mööda tolmust maanteed. Parun Taubel ja venelasest polkovnikul olid ikka veel sidemed silmadel, inglasi aga istus rahulikult, veidi imestunult, veidi üllatunult, küllap oli oma missiooni kujutlenud hoopis, hoopis teisiti. Eriti närviline oli parun.

„Mis siis on, kuhu me jälle sõidame?“ rääkis ta lakkamatult: „Kas eestlastele pole öeldud, et pakume soodsat rahu? Kas nad ei taha seda? Nii võib ju sõda meie vahel igavesti kesta, ja siis lõövad meid punased otse selja tagant. Kogu me konflikt ja lahingud on lausa suur arusaamatus. See on eksitus, mida peame viibimata heaks tegema. Meie pole tahtnud eestlastega sõda.“

Huvitav, kuigi kõnelus oli pööratud inglasele, ei vastanud see sõnagi. Või mida oskas temagi öelda?

Olles sõitnud kilomeetrit viis, tuli diviisi staabi ülem polkovnik Reek oma autos vastu.

„Sõitke tagasi!“ ütles ta mööda kihutades.

Uuesti pataljoni staapi jõudes, eraldati inglasi sakslasest ja venelasest, sest ainsa temaga suvatsedi rääkida. Parun Taube ja

venelane viidi teise tuppä ning jäeti minu hooleks. Otse kibelesin uudishimust, mida küll räägitakse inglasega, minu ajakirjaniku veri otse kees, kuid ma ei leidnud omale ühtki asetäitjat. Staabi juures oli küll mees, keegi lipnik, enese meelest kunstnik, kelle ülesandeks oligi skitseerida mõne lahingu stseene, kes aga kogu sõja kestes ei saanud vist kordagi pliiatsit kätte. Mõelsin sellele mehele, kuid ta põõnas, nagu ikka, seekord otse samas toas, kus käisid seletused inglasega. Ilmatu ükskõikne kõige vastu, puru huvitu, otse tõmp, tolmunud säärikud üle voodi jalutsi, nii norskas ta kõigi imestuseks, ent mina jäin oma hädaga üksi.

Ja parun Taube, nähes, et keegi ei hooli temast, leidis nüüd minus tähelepanelikku kuulajat.

„Kui teil ongi olnud meiega õnne, siis pidage meeles“, ütles ta ettevaatlikult, „et meie Jegeli positsioonid on looduslikult otse võitmatud. Olen vana sõdur ning võin kõige erapooletumalt kinnitada, et meie võime Riit kaitsta mitu kuud. Oleks asjatu verevalamine edasi sõidida.“

Ning ta hakkas pikalt ja asjatundlikult arendama ja põhjendama oma vägede strateegilisi paremusi, ikka enam ja enam hooгу sattudes, vist ise uskudes või uskuda tahtes omi põhjendusi. Ent sel hetkel astus Einsild tuppä. Mees oli tublisti sõimata saanud, nüüd katsus ta rindele tagasi rü-

„Homme kohtume Riias“, ütlesin talle jumalaga jättes.

„Millal ja kus?“ päris ta.

„Jaani keldris täpselt kell 6 pärast lõunat“, vastasin.

„Pea meeles“, ütles ta lahkudes.

Parun Taube vaatles mind punetaval näol.

„Ja teie arvate tõesti, et olete homme Riias,“ küsis ta närviliselt. Katsus isegi vabandavalt naeratada, punane nägu löi laiguliseks. „See on muidugi meeleletus, teie ei tunne Riia positsioone. Kui teie oleksite ka kümnekordses ülekaalus, suudame ometi Riit kaitsta mitmed kuud, kui mitte öelda aastad.“

Ja uuesti hakkas ta otse palavikuliselt seletama suurepäraseid Riia kaitsemise võimalusi.

Ent nüüd tahtis ka venelane sõna.

„Vene väeosade nimel,“ ohkas ta süngelt, „kelle volinikuna olen siia saadetud,

pean ma kategooriliselt seletama, et vene väeosad teiega ei sõdi. Oleme teie konfliktilis erapooletud, meie soov on vaid lüüa teiega ühist rinnet punaste vastu. Nii siis, et kõrvaldada igasuguseid arusaamatusi, teatage oma ülemusele, et venelased on erapooletud.“

Kas suurest erutusest või pika ja närvilise päeva elamustest, hakkas ta äkki vabandama oma haiget põit, iga viie minuti järele palus ta välja, ise kahvatu ja õnnetu, oma haigusest otse masendatud. See rikkus ka paruni tuju hoopis, nüüd ei rääkinud ta enam, nüüd vaatas ta punetaval näol enese ette, tusane ja morn.

Oli varajane hommik, kui nad minema saadeti. Vaiksel ja häbelikult võtsid nad autos istet, panid väsinult käed mütsi juurde ning kihutasid minema. Pataljoni ülema korraldusel pidi kapten Kuslap rahusobitajaid läbi rinde juhtima, kuid vahepeal olid meie väeosad edasi liikunud, Rodenpoisi ära võtnud ning vist polnud meie kaptenilegi enam selge, kus õieti lõppes meie rinne. Või oli see suur uljus ning uudishimu, iga tahes kihutas ta edasi ning kui juba paistsid Landeswehri patareid, taipas äkki, et nüüd tuleb osi vahetada. Kapten Kuslapi silmle seoti side ja ta protestidele hoolimata, kihutati suure ajuga otse Riiga. Sakslased olid nii ehmunud, et Eesti ohvitser on näinud nende positsioone, et ei tahtnud kuulda kapteni vabastamisest. Ainult inglaste vahelesegamise tõttu vabanes ta samal hommikul ning toodi tagasi. Rindel aga sünnitas ta iseäralik Riiga sõit palju nalja.

„Noh, narrid te olete,“ sõnas kapten, „mina sõidan aupaklikult Riiga, tellin söö-

Tartu Kooliõpilaste Pataljoni roode.

gid ja joogid valmis ja arvan, et nüüd tulevad sõbrad kohe järele, et siis ühiselt lauda istuda. Ootan ja ootan, aga teid pole kusagil. Noh, mida te, kuradid, siin konutasite, et järele ei tulnud?"

Ega saanud jah meist Riiga minejaid. Parun Taubel oli muidugi õigus: Jegeli positsioonid osutusid selleks liiga tugevaks, et neist endise kiirusega üle hüpata. Pealegi meie tiivad tahtsid korraldamist, olime poolrõngana Riia väravatel, valmis igal hetkel sinna sisse hüpama. Kuigi vaenlase vastupanu oli otse meelegahtlik, oli üsna selge tal eneselgi, et ta mäng on mängitud.

Seisin Rodenpoisi taga parajasti ühe soomusrongi platvormil, kui kuulsin äkki kibedat prantsuskeelset vandumist. Vaatan Jegeli silla suunas ning näen kummalist pilti: koloneli mundris prantslane, valget lippu vehkides, sammub mööda raudteed soomusrongi poole, ise hirmsasti kirudes. Oli üsna ilmne — meile oli saabumas uus rahusobitaja. Ja seepärast katsusid meie mehed kohe jalga lasta, kes kadus kiiresti vagunisse, kel oli äkki asja lähedalolevasse metsa, kes ruttas Valgejärve suplema, igatahes, kui kolonel D. rongi juurde jõudis, polnud ühtki meie ülemat teda lahkesti tervitamas. Seisin kunstnik Johannes Einsillaga, kes Kunstikaitse ülesandel oli parajasti rindele sõitnud, soomusrongi platvormil ja nii osutusime meie tahes-tahtmata auväärt liitlase vastuvõtjaks. Aga oli vihane see härra, nähtavasti oli tal olnud üsna suuri arusaamatusi rinde läbistamisel, sest ta kirus meid enamlasiks ning nõudis kõige kategoorilisemalt, et teda saadetakse kohe meie ülemjuhataja juurde. Kunstnik Einsill püüdis siis talle üsna viisakalt ja viigases prantsuse keeles selgeks teha, et meie pole põrmugi enamlased, aga meie ülemjuhataja viibib Tallinnas ja sinna ei lähe täna ühtki rongi. Ent Einsilla viisakal jutul polnud vähimatki mõju: kolonel D. ei tahtnud üldse aru saada, et ta võiks rääkida ühe tsiviilis härraga.

Jooksin siis viimases hädas soomusrongi ülema juurde. Ent see ei tahtnud sel teemal üldse rääkida. Kutsus suplema. Kui ma aga tähendasin, et asja tuleks ikkagi kuidagi lahendada, soovitas ta pöörduda kapten Partsi poole.

„Mida ta tahab?“ käratas soomusrongide ülem, kui talle uuest rahusobitajast teatasin.

„Pakub vist Landeswehri nimel rahu!“ vastasin.

„Mina pole siin rahu tegemiseks, vaid sõdimiseks!“ hüüdis ülem ning pööras selja.

Tõepoolest, mul oli tõsine kahju, et ma polnud vastu võtnud soomusrongi ülema lahket kutset supluseks, sest mis asja mina pean maadlema prantslasega! Eriti veel säärasega, kes oli kogu meie sõjaväele nii vihane, et lausa paukus vagunis! Ent äkki pöördus kapten Parts tagasi: nüüd oli ta vähe lahkem.

„Mine ja kutsu leitnant Oldekop kolmandast rongist,“ ütles ta, „Oldekop oskab hästi prantsuse keelt ja teab, mida pruugib rääkida.“

Ja nii läksime leitnant Oldekopiga uuesti vagunisse.

See oli väike loeng, mida leitnant Oldekop pidas kolonel D-le. Äärmiselt korrektne ja tagasihoidlik, kaaludes sõnu ja väljendusi, kirjeldas ta Landeswehri pealetungi põhjusi ja üksikasju. Pikkamööda hakkas ta võitma prantslase usalduse. Nüüd olid kogunenud juba vagunisse ka mõned ohvitserid, nad seisisid ja kuulasid pealt.

„Nii, nii!“ hüüdis kolonel D. tihti jutu sekka. „Aga mulle räägiti Riias hoopis midagi muud, hoopis muud!“

Ta oli otse üllatatud ja rabatud, ta viha lahtus kiiresti, kuulas otse suure huviga. Näo punetus kadus, nüüd tundis vist koguni piinlikkust, et oli usaldanud sakslasi ja uskunud neid. Ja kui ta lõpuks rongilt lahkus, et Riiga tagasi minna, raputas ta sõbralikult meie käsi, vabandas ning lubas nüüd Riias hoopis teist juttu ajada. Ainult kunstnik Einsillale viskas ta põgusalt põlgliku pilgu — mida pagan see tsivilist siin mögas?

Pool aastat hiljem, kui viibisin atäšeenä Riias, kohtasin kolonel D-d operis „Traviata“ esietendusel. Kui vana tuttav ruttas ta juurde, kuid oma kummalisest käigust läbi rinde ei rääkinud ta midagi. Muheles vaid tähendusrikkalt ning kadus siis kiiresti diplomaatide looži.

Ilmad seisisid kuumad ja tuulitud, kogu rindel kostis lakkamatu tulistamine patareidest ja soomusrongidelt, mehed aga seisisid nõutult otse Riia väravatel ega saanud edasi. Mõned läbematud tegid ka umbes nõnda, nagu nood kaks soomusronglast, kes päise päeval ujusid üle Jegeli kanali, et siis lühialasti vaatama minna „Salamandra“ vabrikusse, et mis nood landeswehrlased seal sees teevad ja kui palju neid seal sees õige on? „Salamandra“ vabriku suured kiivihooned olid sakslastele heaks kindlustuseks, igast aknast olid kuulipildujate otsad välja pandud. Nood kaks soomusronglast tahtsid aga kindlasti vaadata seda kindlust ka seespoolt, ja mitte üksnes alumist, vaid ka ülemisi kordi. Sõnakestki saksa keelt

oskamata, hakkasin suure ajuga üles trügima. Ent asi paistis sakslastele kahtlasena. Mis pagana mehed need on — kõnnivad alasti ja on võõrad? Ja kui neid pärima hakati, ei osanud nad midagi vastata. „Lase-me nüüd jalga!” hüüdis äkki üks eesti keeles. Ning jalga nad lasksid, hüppasid vabrikust välja, sukeldusid vette ja hakkasid ujuma. Algas ragin püssidest ja kuulipildujatest. Kuidagi said meie poolsele kaldale, üks üsna terve nahaga, teine jalast haavatuna. Ning terve kandis haavatut, ta oli üsna, üsna küürus, et tähelepanematult rongile hiilida.

„Noh, vähemalt kahju said nad hirmsasti,” põhjendas üks meestest oma tegu, — „seda kuulide rohkust, mida nad meile raiskasid! Eks see maksnud neile head raha?”

Ent siis, ühel päeval, olid uued rahusobitajad meil kaelas. Seekord juba meie ülemuse teadmisel ja suurearvuliselt — oli siin liitlasi ja lätlasi. Viivuks peatusid nad Rodenpoisi jaama platvormil, kus neid diviisi ülem kindral Pödder vastu võttis. Samas tulid soomusrongi vedurilt maha paar soomusronglast, palava ilma tõttu olid nad vaid aluspükstes, nende rinnad, käed ja näod olid märdunud ja higised. Ent üleolevalt ja pealetükkivalt sagisid nad delegatsiooni keskel, tükkides võimalikult lähedale.

„Kas pakuvad jälle rahu?” küsisid nad diviisi ülemalt. Ent kindral Pödder tõrjus nad sõbralikult kõrvale.

Ainult üks delegatsiooni liige, lätlasest kapten, jäi teistest vähe kõrvale ning hakkas platvormil edasi-tagasi jalutama. Tal oli tuliuis munder läikivate nõõpide ja punase kaelusega, ta oli otsekui rätsepa juurest tulnud, kandis pruune kindaid ja viksi-tuid saapaid, ning ta ilme oli nii ütlemata tähtis. Oli kui värskelt puhkenud roos nõõgeste keskel, otse raske oli temalt silmi pöörata.

„Kui ilusad saapad,” lausus üks soomusronglasist võlutult. „Kas kõlbaksid ära?”

„Väga kõlbaksid!” ohkas teine.

„Kui paluksime vähe nurga taha, võib olla saaksime kaubale?” naljatas esimene.

„Küllap saaksime — äkki ja kindlasti!”

„Äga ega ta tule!”

Tartu Kooliõpilaste Pataljoni reserv-rood.

„Miks ei tule?”

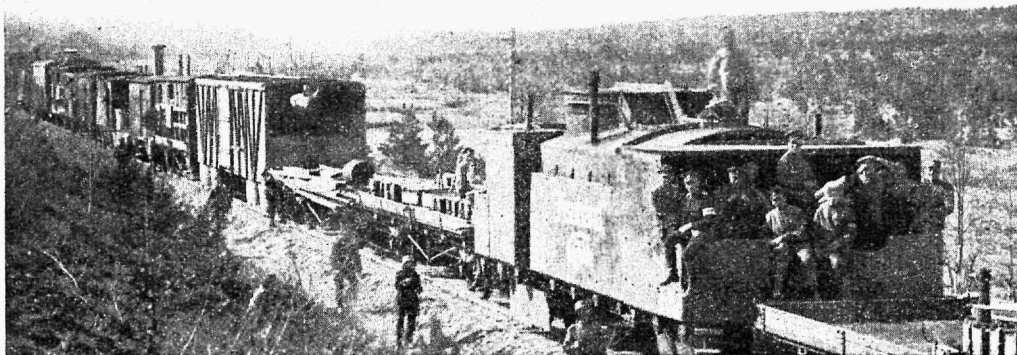
„Ta on nii pagana tähtis ja meie munder ei ärata usaldust!”

„Läheme ja tõmbame ka enestele uued munderid selga, küllap siis saame temaga kaubale.”

Mehed kadusid vagunisse, kui aga Balodi mees ikka veel tähtsalt edasi-tagasi jalutas, läksin ta juurde ning palusin, et ta ühineks teiste delegatsiooni liikmetega. Kapten vaatas mulle arusaamatult otsa, kehtitas õlgu ning sõnagi ütlemata sammus kiirelt delegatsiooni juurde. Varsti istusid nad kõik autosse ja kihutasid minema.

Mõne hetke järele ilmusid ka need kaks soomusronglast, nad olid tõesti end väärilvalt riietanud, muidugi enese arvates. Kiivrid olid peas, õlgadele olid visatud märdunud frentšid, kuid jalatsid puudusid. Hakkasid veel jalgu saabastega piinama — säärase kuumaga! arvasid nad õigustatult. Juhmilt jäid mehed vaatama — härra nende toredate saabastega oli kadunud ja kõik ilusad lootused ning unistused ühes nendega!

Varsti aga levis üle kogu rinde teade, et meie väejuhatus oli sõlminud Landeswehri-ga rahu. Alul ei tahetud uskuda, kui aga said teatavaks tingimuste üksikasjad, venisid meeste näod üsna pikaks. Oli sagimist ja vandumist. Kuidas oli see võimalik, et pärast seda suurt hoogu ja müttamist, kus linn oli vaid käe kaugusel, lipsas Landeswehr kavalalt minema, lõplikku hoopii saamata? Kas polnud Riia juba raudse poolrõngana sisse piiratud, oli vaid teha viimane nõõks, üsna väike ja tähtsuseta nõõks ning siis võis rahust juba rääkida kas Riia bul-

Soomusrong „Kapten Irv“ Lõunarindel, Petseri-Irboska vahel 1919. a. suvel.

varitel või, veel parem, mõnes lokaalis mõnusa suupiste juures? Ja mis tulist kiiret oli liitlastel ja lätlastel, et neil polnud enam päevagi aega, kuni meie väed jõuavad linna? Või ei lastagi meie vägesid linna? Viiakse jälle Pihkva alla, et siin on nüüd töö tehtud, hakka jälle seal punastega maid jagama?

Äkki oli tuhat küsimust, üks põlevam ja ärevam kui teine. Rinne otsekui võpatas, oli palju tuska ja pettumusi. Kas polnud siis midagi enam teha? Ehk võis asja veel kuidagi parandada? Muidugi, meie vägede juhatus polnud millegiski süüdi, see oli klaar ja selge, küllap meie liitlased mängisid meile selle vembu. Aga kui avada kõigi patareide ühine tuli otse linnale ja tormata linna sisse, egas siis säärasel juhul me pole teinud midagi seadusevastast, sest tingimuste kohaselt pidi ometi rahu algama alles järgmisel päeval kell kaksteist? Tõepoolest, see oli väärt mõte, see laskis kaaluda ja arendada. Nii saaksime siiski Riias ära käia, seal vähe mööda bulvareid jalutada, oma uljust ja üleolu näidata — noh ja siis oleksid asjad klaarid ning võiks rahuliku südamega jälle Pihkva alla kihutada. Sest kuidas oli see teisiti võimalik, Landeswehr oli paari nädalaga purustatud, linn oli sama hästi kui võetud, aga sisse ei lastud. See oli ju umbes sama hea, kui oleks sind külla palutud, kui sa aga olid nii lahke ja tulid, siis viskas sind peremees uksest välja. Et ei sobi külaliseks heasse perekonda! Ohoo, või ei sobi! Pärast seda suurt müttamist ja põlise asja sirgeks ajamist?

Mõned mehed käisid siiski Riias ära, muidugi oma ettevõttel ja vastutusel. Kuid rõõmu nad ei saanud, kui tagasi tulid, olid

veel tusesamad ja nukramad, sest pidid nägema kuidas Riia hõisates vastu võttis litlede ja kõnedega „tõsiseid vabastajaid“ — polkovnik Zemitani lätlasi. Neid, kes Loo-de all olid Landeswehrilt pekka saanud ja pärast seda üldse enam jalgu alla ei saanud. Nii tekkiski pärastine müüt, et eestlased olid Landeswehri purustamisel vaid Põhja-Läti armeel abiks!

Segipaisatud tundmustega istusime viimase öhtul enne rahu soomusrongil. Seal teatas end leitnant Oldekop.

„Härra kapten,“ lausus ta äärmise viisakusega, „meil on järel veel mõned mürsud, ega's me neid Pihkva alla hakka vedama? Võib olla mürtsutame nad siin nalja viluks ära?“

Ja siis oli huvitav vaadata, kuidas talitasid suurtükivormil kaks meest — leitnant Oldekop ja lipnik T. Nad popsutasid rahulikult vesteldes piipu ning saatsid iga tunni järele ühe mürsu Riiga. Korrapäraselt ja täpselt, mitte rohkem ega vähem: iga tunni järele ühe mürsu. Ja see kestis läbi öö, kuni järgmise päeva kella kahesteistkümneni, kui algas leppe kohaselt rindel rahu. Ja seda sooritasid mehed asjalikkude, tõsiste nägudega, ikka sõbralikult vesteldes ja kella käel vaadates.

Pool aastat hiljem, kui viibisin Riias, rääkisid lätlased:

„Kõige masendavamalt meisse mõjusid viimase öhtu, öö ja hommiku linna pommitamised enne rahu algust. Oieti polnudki see pommitamine, vaid pagan teab mis! Riia on ennegi näinud pommitamisi, kuid siis oli ikka nii, et algas suur ragin, mis kestis tund või koguni terve päev, ent siis oli jälle rahu majas. Ent eestlased talitasid hoopis teisiti: lasid vaid ühe paugu otse

Vöhrmanni parki ja siis oli jälle vait. Jooksid vaatama mürsust lõhutud auku, kuid vaevalt olid saabunud koju, kui kostis uus kärgatus — nüüd purustas mürsk Suvorovi tänaval ühe maja. Ja nõnda kogu öö läbi, haruldase tabavusega! See mõjus otse masendavalt närvidele, need üksikud ja harvad mürskude lõhkemised!

Ent vist kusagil mujal ei avaldanud Eesti sõjavägi säärast enesedistsipliini, kui Riia all. Kuigi vaherahu tuli sõjaväele ootamata ning mõjus otse masendavalt, kuigi seipseti veel viimasel hommikul fantastilisi plaane ning vannuti igal tingimusel Riiga tormata, ei tehtud ometi midagi. Kõik ähvardused jäid vaid sõnadeks, kuigi ei või salata, et hingele jäi siiski teatav sadestus, mis veel mitmed aastad takka järele andis end tunda. Jäädi rahulikuks ja asjalikuks, pöörati pilgud uuesti Pihkva poole — eks

olnud sealgi veel palju rassimist ja tegemist.

Kihutasin minagi Riia alt tulema, õieti polnud seal enam midagi teha. Salajaseks Riiga minekuks polnud mul lusti, pealegi pidin ajalehele andma kirjeldusi Landeswehri operatsioonist. Kui aga need kirjeldused jäid siiski ilmutama, siis vist küll sel lihtsal põhjusel, et sõda Landeswehriiga moodustas hoopis eri peatüki meie vabadusvõitluses, kandes hoopis eriilmet. Ja enne veel, kui oleks leidnud parajaid sõnu, ruttasid teised sündmused ette.

Ent nüüd, aastate järele, oma tollekordset märkmikku lehitsedes, leian palju ülestähendusi, milledest on praegugi veel vara rääkida, aga võib olla, et seda aega ei tule tulevikuski.

On siiski üsna palju asju, mida ajalugu sunnib unustama, meie soovi küsimata.

Kokkupuuteist „batjka“ Bulak-Balahovitš'iga.

J. Unt,

Res.-kolonelleitnant VR 1/2 ja II/3, Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ülem Vabadussõjas.

Balahovitšiga oli minul esimene kokkupuutumine 29. jaanuaril 1919. a. Tõrva lähedal Rulli alevikus. Olin seal Kuperjanovi partisanide 4. rooduga, et ühiselt Tartu Kooliõpilaste Pataljoniga vallutada Tõrva ja sealt edasi tungida Valga peale.

Aleviku vahel teel kohtasin kergepatareid. Meeskond venelased. Samas ratsutas ka kümnekonna ratsaniku saatel energilise välimusega, kapteni vormis, kasaka papahhas, keskmist kasvu sõjaväelane.

Patarei ja ratsanikud peatusid. Minul tekkis kapteniga jutuajamine. Tähendatud kapten osutus Bulak-Balahovitšiks. Küsisin nende rännaku sihti. Täendas, et lähevad ööseks Leebiku mõisa ja sealt edasi Pukka. Ütlesin, et mida Pukka minna, see on ju ammu meie poolt vallutatud, oleks palju kenam, kui kohe siin kaasa lööks ja aitaks meil Tõrva ja Valga ära võtta.

Balahovitš põhjendas oma tagalasse minekut mingisuguse formeerimise ja varustamise otstarbega. Sealsamas aga ütles, et võib kohe praegu küll Tõrvat oma patareiga tulistada, kui see on tarvilik. Ütlesin, et võite ju lasta, punastele kulub see alati ära.

Varsti olid kaks suurtükki tee ääres narmel ja kõmmutasid 8 pauku kaardi järgi Tõrva. Selle järele istuti hobustele ja „Batjka“, nagu mehed Balahovitši nimeta-

sid, kihutas oma ratsanike ja patareiga Leebiku poole.

Järgmine kord kohtusime juba kui vanad tuttavad Pihkvas, pärast selle vallutamist. Batjka oli nüüd juba kindral, ümbritsetud hiilgavast suurearvulisest staabist. Figureerisid igasugused asutused ja staabid. Olgugi, et mõnel asutusel puudus koosseis, oli juhtkond aga täielik.

Oli kord asja Batjka staapi. Vastuvõtmine oli ülilahke. Staabis oli kohe üks eriruum napsi võtmiseks korraldatud. Suur laud kaetud igasuguste suupistetega ja nii oma kui välismaa napsidega. Ametlik asi jäeti tahaplaanile, esiteks hakati kohe kostitada.

Teine kord oli Balahovitšiga kokkusaamiseks tarvis minna tema korterisse. Teda ümbritses siingi esmajärguline hiilgus. Suur arv tube ja saale parima sisustusega. Valvesõdurid ustel. Oli vist mõne endise suuruse korter.

Balahovitš kujutas enesest Pihkvas isevalitsejat-hirmuvalitsejat. Oma võimu teostas peamiselt poomise läbi. Kõlkusid ju poodud aluspesus päevade viisi Pihkva kesklinna laternapostide otsas rahvale vaatamiseks.

Balahovitš organiseeris küll staape, küll kõlavanimelisi väeosi, kuid enamikus figu-

reerisid need ainult paberil ja Pihkva oli vaid täis kõrges aukraades kuldõlakutega ohvitseri.

Inglased ja prantslased varustasid Loodearmee osi ohtrasti uuemate relvadega ja kõige muu varustusega. Olime päris kadedad nende uutele relvadele, kuna meie relvad olid kõik vaid „soomus“ punastelt.

Punased Pihkva all toibusid ja hakkasid linnale peale tungima. Batjka seisis küll nimepidi oma väega linna kaitseks, kuid vaid „organiseeris“! Eestlased pidid jällegi punased tagasi tõrjuma.

Peale lööminguid Landeswehriga said Kuperjanovi partisanid ainult 3—4 päeva puhata. Tuli asuda Pihkvat kaitsma. Esimesed lahingud löime kümnekond kilomeetrit sealpool Pihkvat, Fomkino külade all. Kandsime küll märgatavaid kaotusi, kuid löime punased taganema. Nüüd algas hooone pealetung ja mõne päevaga olime juba Porhovi külje all, 12 kilomeetrit Porhovist, seega ligi 100 kilomeetrit Pihkva taga.

Pealetung edenes nii jõudsasti suure arvu automaatrelvade — kuulipildujate tõttu. Oli ju sel korral 5 roodu peale 30 rasket kuulipildujat ja 35 Lewiisi. Ametlikult oli küll kuulipildujate arv ette nähtud ligemale poole vähem, kuid ega meie siis kõike aruandes näidanud; kartsimise, et üle koosseisu kuulipildujad võetakse ära.

Igatahes oli olukord säärane, et roodudes lahingu ajal kõik mehed olid kuulipildujate teenistuses. Tihti läks rood lahingusse 7—8 raske- ja kuni 10 kerge-kuulipildujaga. Automaatrelvade tuli oli tavaliselt nii kohutav, et punased ei saanud vastupanule mõteldagi.

Rinne venis laiaks. Vasakult ei olnud üldse kellegagi sidet, paremal — paarküm-

mend kilomeetrit eemal — tegutsesid soomusrongid. Saime korralduse meie järele tilkuvatele Loodearmee osadele rinne üle anda ja ise nende seljataha külladesse jääda ning hoolitseda selle eest, et Balahovitši mehed püsiksid rindel, ja ainult tarviduse korral neid abistada.

Partisanide staap asus Rõki küllasse. Paar kilomeetrit eemal asus Balahovitš oma eesrinde staabiga.

Läksin Batjka juurde ja seletasin, et nemad peavad nüüd rinde oma alla võtma, kuna meie jääme esialgu nende lähemasse seljatagusesse varru, kust võime neid häda korral abistada. Minu küsimuse peale, palju neil mehi on, luges Balahovitš terve rea väeosi, vist 4—5 polku, ratsaväe osi ja igasugu muid komandosid. Tegelikult oli aga tääkide ja mõõkade arv kõigest paar tuhat.

Rinne võeti Loodearmee poolt üle. Partisanid asusid külladesse rinde lähedusse nende seljataha. Nüüd algas igapäevane „kadriil“, mis kestis ligemale kuu aega. Loodearmee osad olid äärmiselt nõrgad ja võimetud. Sõdurite koosseis oli vilets, peamiselt punaste poolt ülejooksikud. Kui meestele valgete pool tundus olukord halvana, läksid nad punaste poole tagasi. Ohvitseri rinde väeosades oli vähe. Oli mõni üksik lipnik või nooremleitnant, just kui sinna ära eksinud. Väeosade ülemateks mõni vana saamatu polkovnik. Selle asemel aga seljatagune kubises ohvitseridest, kes Pihkvas ainult jõid ja prassisid. Väeosade moraal oli niivõrd nõrk, et nad punastele mingit vastupanu ei avaldanud. Nähes punaste ahelikku peale tungimas, jätsid omad seisukohad maha, mõnikord ilma, et oleksid lasknud paukugi. Partisanid peksid jälle punased välja ja valged asetati endistele kohtadele. Kuid paari päeva pärast kordus sama jant tüütuseni kõikide Balahovitši poolt juhitud osadega.

Teatud aja sõdurid jumaldasid küll Balahovitši isikut. See inimene oli suur näitleja ja oskas ületulnud sõduritega selliselt käituda, et need punaste poolt üle tulles arvasid end põrgust taevasse sattuvat. Batjka ise jagas neile tubakat ja suhkrut, selle juures teeseldes, et annab just nendele viimase hinge tagant ära. Rindel aga sõdurid, nähes,

Pärast lahingut...

et nad jälle saatuse hooleks jäetakse, olid valmis punaste poole tagasi jooksmas. Pealegi kohtles ja karistas Batjka sõdureid äärmiselt metsikult, pekstes muudiga poolsurnuks. Olin ise mõne niisuguse stseeni pealtnägijaks.

Augusti keskpaiku punaste pealetungid muutusid juba energilisemaks ja oli päris tegu, et pikka rinnet vaos hoida.

Ühel õhtul sõitsin oma adjutandi leitnant R. Riives'ega Balahovitši staapi, mis asus sel korral meist 4 kilomeetrit eemal, Jamki külas. Nimetatud küla oli nelja suure tee ristil. Rinne sealt 5—7 kilomeetrit eemal. Astusin staapi. Seal olid kõik väga erutatud. Pärisin, mis juhtunud on. Balahovitš seletas, et punased tungivad külje pealt peale. Tuli välja, et valged olid oma vasaku tiiva täiesti kaitseta jätnud ja oma seisukohtadest minulegi ebaõigeid informatsioone andnud. Tee vasakult Jamki külla oli vaba ja seda mööda punased liikuvatki.

Nende pea kaotanud inimestega polnud midagi pikalt arutada. Jälle hobusele ja veel paar kilomeetrit edasi, külla, kus asusid minu kaks roodu ja Balahovitši üks rindel tegutseva polgu staap, et kutsuda oma roodu ära ja saata kohe vasakut tiiba sulgema.

Paari sõnaga oli rooduülematele asi selgitatud, ja roodud hakkasid kiirmarsis liikuma Jamkisse, et sealt pöörduda rinde vasakule tiivale, neile määratud kohtadele.

Valge polgu ülem, vana mehikene, nähes, et viin oma roodud ära, hakkas paluma, et jätku ma partisanid kohale. Kui need ära viiakse, olla kõik otsas. Nemad ise ei suutvat rinnet pidada. Vanamehel tulid koguni pisarad silma. Seletasin siiski, et jääda on võimata, mujale on kiiremat abi vaja. Vana hall polkovnik jäigi meile kurvalt järele vaatama, just kui aimates, et mõne päeva pärast on kõik otsas.

Sõitsin roodudest mööda tagasi Balahovitši staapi. Luure tõi järjest ärevamaid teateid punaste liikumisest Jamki küla poole. Balahovitšil polnud varus ühtegi meest, keda oleks võinud saata punaste vastu. Ootasin kärsitusega oma roodude saabumist. Äkki jooksis üks kasakas staabi uksest sisse ja raporteeris, et punased on vaid ühe versta kaugusel külast. Taipasin kohe, et iga hetk võivad punased tormata külla sisse, kui luure punaseid nägi versta kaugusel, liikusid ju viimased ka selle aja jooksul edasi, kui luure teatega staapi jõudis. Sõnalausemata jooksin välja, et oma meestele teele vastu minna ja kiiresti kaitset korraldada. Kuulsin juba külasse sissemarssivate partisanide rivilaulu ja mõne

Meie soomusrong tulistab kuulipildujast vaenlase lennukit.

hetke pärast ka punaste „hurraa“ karjumist ja laskmist.

Küla oli korraga paanikas jooksvaid valgeid täis. Jõudsin oma 3. roodu juurde, kus ka tekkis segadus, sest meestel polnud aimugi, et punased nii lähedal ja nii ootamatult kallale tungisid. Vandusin, jooksin, peatasin ja juhtisin mehi kaitsevale kraavi kaldale. Suutsin roodu ülematega osa mehi kiiresti teekraavi asetada, kus need kohe tulistama hakkasid. 3. roodu ülem, kapten R. Kuslap, haaras ise kuulipilduja, upitas selle otsapidi aiale ja kukkus tulistama. Mõne minuti järele suutsime asetada mehed korralikult ahelikku, kes asusid kohe pealetungile, ja küla äärde peatuma jäänud punased, umbes 100 meest, sealt minema peksid. Siis liikusid nad edasi rinde vasaku tiiva kaitseks. Nii kestis kogu see madin väevalt kümme minutit.

Saatanud roodud minema, tuln tagasi külla. See oli täiesti tühi, mitte ühtegi Balahovitši ohvitseri ega sõdurit! Kogu staap ja juhid, Balahovitšiga eesotsas, olid laskunud jalga. Küla vahel tulid minu juurde ainult üks arst ja halastajaõde ja pärisid,

mis nemad haavatutega peale hakkavad. Küläs asus ka loodearmeelaste väli-laatsarett. Südameäiega paiskas in paar soolast söimuseõna ja käskisin jätta kohale, sest polnud põhjust kusaqile joosta. Minu staapi mahajäänud hobune ühes vankriga oli ka jalgalasknud meeste poolt kaasa võetud; seega olin nüüd jalamees.

Suurima segaduse ajal oli minu adjutant ratsa partisanide staapi kihutanud, olles kindlas arvamuses, et mina langesin punaste kätte. Olid ju need paaril korral eriti võidukalt hurraatanud, mis siis muud, kui et „pataljoni vana“ jäigi kätte.

Kuid asi oli parimas korras. Võttes kaasa ühe 3. roodust sideks jäetud sõduri, jõudsin keskööl jala staapi tagasi.

Hommikupoole ööd ilmus kuskilt meie staapi Balahovitši adjutant. Pärisin, kuhu nende inimesed jooksid, kuid sellele ei teadnud tema midagi vastata, sest ta ei teadnud seda isegi. Hommikul valgenedes ajasin mehe vägisi minema ja oma kohale asuma, kuna rindel jälle kõik korras oli.

Esitasin juhtumisest teate diviisi ülemale. Ühtlasi avaldasin ka arvamist, et meil on täiesti asjata siin seista, sest valged ei suuda ikkagi rinnet kaitsta ning varem või hiljem jätavad selle maha. Järgmisel päeval sõitsid Pihkvast kohale Soomusrongide Di-

viisi staabi ülem polk. J. Poopuu ja Loodearmee staabi ülem polkownik Stojakin. Balahovitš oli oma staabiga ka redust välja kobinud ja nüüd ühes Stojakiniga salgasid polk. J. Poopuule eelmise päeva vahejuhtumise ja põgenemise päris maha. Loomulikult neid ei ustud.

Mina tegin diviisi staabi ülemale Balahovitši väeosade lootusetu seisukorra selgeks ja palusin, et meid nende „hooldamisest“ vabastataks ja sellelt rindelt ära viidaks, olime juba kurguni tüdinenud nende jändamisest. Varsti saingi käsu pataljoniga ära tulla Pihkvasse. Paar päeva hiljem taganes ka Batjka kogu rindel.

Viimane kord kohtasin seda „suurt meest“ Irboska all, pärast „valgete“ poolt Pihkva äraandmist punastele. Balahovitš ratsutas salga meestega ja peatus meie juures. Vaatamata kõigile kaotusile, oli ta ikka enesega rahulolev. Äjasime mõne sõna juttu. Muuseas küsisin, tähendades meestele, kas see ta ainuke ülejääk ongi „suurest armeest“. „Need 28 meest minu isiklikust eskadronist jäid minule truus.“ Surusime kätt, soovisin talle edu edaspidisteks lööminguteks, ja varsti kadus Balahovitš silmist, ühes oma 28 truuga alamaga Petseri suunas.

Enamlaste soomusrongil.

Üks nurjunud läbirääkimine pantvangide vahetamiseks „Eestimaa Tööraha Kommuna“ ja Asutava Kogu liikmetest koosneva delegatsiooni vahel.

30. juunil, mil enamlaste väesalgad olid juba Eesti vabariigi piiridest välja surutud, sõitis pikemate eelläbirääkimiste tulemusel Tallinnast välja neljaliikmeline delegatsioon, kelle ülesandeks oli Eestimaa Kommuna Nõukoguga pantvangide vahetamise asjus läbirääkimistesse astuda. Läbirääkimise kohaks oli määratud Karamõšev jaam Pihkva ja Porhovi vahelisel raudteel, kus asusid tol korral punaste eelväed.

Delegatsiooni kuulusid Asutava Kogu liikmed Ado Anderkopp, Hans Martna, Mait Püümann ja Aleksander Veiler.

Tallinnast sõitis meie delegatsioon esijones Pihkvasse, kus asus batjka Balahovitš oma staabiga.

Linn jätab endast viimaste heitluste tagajärjel õige armetu pildi. Purukslastud majad ja rüüstatud ärid kõnelevad äsjaste lahingute tallermaast selget keelt. Suur sild, mis viib üle jõe, on enamlaste taganemisel puruks lastud. Linnas teatakse kõne-

leda, et silla õhkupaisanud pürokseliinilaengu on süüdanud keegi juut, saades selle eest 25.000 rubla „autasu“. Hiljem saadud too juut kätte ja poodud „kõigi auvaldustega“ kuriteokohal üles. Et ei tekiks mõnel teisel rahaahnel „ärimehel“ edaspidi soovi sääraste kardetavate tehingutega tegemist teha.

Üldse on märgata, et poodud inimeste kõlkumine kusagil laternapostis või tulba küljes on saanud pihkvalastele suureks silmalõbuks. Sellele vaadatakse kui tsirkusele ja näljast kurnatud venelased on säärase „tsirkuse“ peale maiad. Batjka Balahovitš mõistab seda ja ei ole sääraste „ilm-süüta“ lõbude andmisega rahvale kitsi. Ta mõistab, et leiba anda on palju raskem ülesanne, seepärast pakub ta närvepiitsutavaid etendusi.

Meie delegatsioon liigub Pihkvast edasi, kusjuures saatjaks antakse kaasa lipnik Oehren. Kuna puudub selle kohta täielik

selgus, kas vastastel on meie delegatsiooni saabumise aeg täpselt teada, saadetakse kaks sõdurit parlamentööradena ette, ja nende kannul liigub meie delegatsioon pikkamööda edasi punaste eelpostide poole. Kogu teekond sünnib mingis teadmatus ärevuses, sest keegi ei või teada, mis ees ootab. On juba möödunud mitu tundi, parlamentöörid peaks juba tagasi olema, kuid neist pole kuulda kippu ega kõppu. Meie delegatsioon hakkab muutuma juba rahutuks. Kui parlamentöörid viimaks ei tulegi tagasi?

Soomusrong Nr. 5 suurtükiplatvorm „Võitleja“.

Saabub rahutu ja täis ootusi ööd. Edasi minna pole mõtet, sest kokkusaamise võimaluse kohta enamlastega puudub täieline selgus. Järgmisel hommikul saabuvad kadunuks peetud mehed siiski tagasi, tuues endaga kaasa kirja, milles enamlaste saatkonna esimees K. Eilandt teatab, et kokkusaamine Eesti delegatsiooniga võib sündida 3. juulil kell 3 päeval. Kokkusaamise kohaks on Katsani küla raudtee ülesõidu kohal.

Delegatsiooni meeleolu on selle sõnumi läbi palju paranenud ja samal päeval alustatakse uut edasiliikumist N.-Vene eelpostide poole.

Suur häda on hobustega, neid pole kugasilt võtta. Viimaks saadakse ühe Pihkva voorimehega kaubale, kes nõuab sõidu eest sada rubla. Delegatsioon asub voorimehele, lipnik Oehren asub ratsa ees, ja sõit läheb lahti.

Kaugele siiski niimoodi ei jõuta, sest voorimehe hobused — esmalt üks, siis teine — hakkavad varsti streikima ja meie delegatsioon, kallile küüdikulule vaatamata, jääb varsti jälle jalameheks. Pole parata midagi, tuleb hakata liikuma jalgsi. Kõige ees sammub A. Veiler, kes hoiab valget käterätikut kaseridva otsas, mis peab hoidma ära igasuguseid ebameeldivaid vahejuhtumisi. Veileri kõrval sammub M. Püümann stoilise arsti rahuga, vibutades pintsakut käe otsas, sest ilm on juulikuuliselt palav. Mõni samm vahet järgnevad A. Anderkopp ja M. Martna, esimesel binokkel, teisel maakaart käes.

Ümberringi on kõik vaikne. Mehed astuvad vaikset ja ühetasast sammu, keegi ei räägi sõnagi. Juba jõutakse kirjas märgitud kokkusaamiskohale, raudtee ülesõidukoht on siinsamas, kuid punastest parlamentööridest pole jälgegi. Mis nüüd teha? Kas jääda ootama või minna edasi, sest silmapiiri kaugusel paistab selgesti punaste soomusrong. Tagasi minna pole mingit mõtet.

Siis äkki kerkib soomusrongi varjust punane lipp välja — tähendab, meie delegatsiooni oodatakse seal.

Mehed astuvad edasi. Ümberringi on kõik suveliselt kaunis, päike paistab nii heledasti ja valminud maasikad punetavad maas.

Meie delegatsioon astub julgelt oma saatusele vastu. Jõudnud mõnikümmend meetrit edasi, tabab aga mehi esimene suurem üllatus. Tee veerus kasvavast võsastikust kargab paar punaväelast välja, viskevalmis käsigranaadid käes, ja käsutavad delegatsiooni seisatama. On enne hulga seletamist, kui punased arusaamisele jõuavad, et meie mehi soomusrongi juures oodatakse. Siiski arvavad punasõdurid kindlaks järgneda meie delegatsioonile parajas viskekauguses, hoides kogu aeg granaate pihus.

Varsti jõutakse soomusrongi juurde, kuid siin tabab meie delegatsiooni uus üllatus. Nagu oli kokku lepitud, pidi meie mehi ootama Eestimaa Tööraha Kommuna Nõukogu saatkond, kuid leiti eest vaid umbkeelseid venelasi. Need käsutavad meie

delegatsiooni soomusrongi sisemusse, kusjuures mingi protest ei aita. Edaspidistel sündmustel ei puudu ka oma teatraalsus, sest kõikidel meie delegaatidel seotakse järgnevaks teekonnaks silmad kinni ja niimoodi talutatakse siis, pimesikku mängides, meie mehed vagunisse.

Soomusrongis on aknad paksude vaipadega kaetud, laual üürgab grammofon. Meie delegatsiooni palutakse istet võtta. Varsti ilmub soomusrongi komandör, endine tsariaegne ohvitser, kes pöörab meie delegatsiooni poole viisakalt „kodanikud“. Mitte „seltsimehed“, vaid „kodanikud“. Nagu edaspidisest jutuajamisest selgub, oli eelmisel päeval kavatsatud läbirääkimiste nurjumise põhjuseks „valgete“ vägede pealetung selles sihis, kus kavatseti läbirääkimisi pidada. Venelased on selle üle väga vihased ja arvavad, et kahtlane on, kas nüüd mingisugustest läbirääkimistest üldse juttu saab olla.

Komandör võtab siiski telefoni ja helistab Karamõševi jaama, teatades, et Eesti saatkond on saabunud ja ootab soomusrongil. Sealt ei saada aga mingisugust kindlat vastust. Tahes või tahtmata peab meie delegatsioon ootama.

Vahepeal pakutakse meie delegatsioonile teed. Laual on värsked Peterburi ja Moskva ajalehed, grammofon üürgab endiselt edasi. Juba hakkab seisukord piinlikuks kujunema, sest rääkida pole ka midagi, jutt käib tavalistest viiakusefraasides, puudutamata poliitikat ja sõda. Vahelduseks lavastakse selle vaguni akna taga, kus viibib meie delegatsioon, ühe ülejooksiku ülekuulamist, mis kutsub meie inimestes ainult muigeid esile. See on odav teater, aga igavusega sööb vanapagan kärbeid ka, miks siis mitte seda teatralise paaotsega võrtsitatud etendust kuulata.

Vahepeal jõuab kell jõudsalt edasi. Videviku esimesed varjud vajuvad maha. Meie delegatsioon hakkab nõudma, et Karamõševost viimaks ometi kindel vastus antaks, kas on läbirääkimisi loota või mitte. Ööseks niimoodi „külla“ jääda ei ole kuigi ahvatlev perspektiiv, seda enam, et kogu see olemine sünnib siin täies teadmatuses.

Väljas on kuulda kahurimürinat, millele ragistab kuulipilduja heledalt sekka. See ei ole kuigi meeldiv muusika, ehkki ka laual pladisev grammofon juba kõiki ammu ära on tüütanud.

Meie delegatsioon palub uuesti olukorra kohta täielikumalt selgust muretseda. Niimoodi teadmatuses ja äraootaval seisukohal viibida ei ole kauemaks mõtet.

Varsti tuleb soomusrongi komandör ja teatab, et lõpuks on nüüd ikkagi selgunud, et kavatsatud läbirääkimistest ei tule midagi välja. Eestimaa Kommuna Nõukogu saatkond on kõrgemalt poolt tulnud kutse põhjal pidanud ära sõitma ja jätnud meie delegatsioonile kinnise kirja maha. Seda kirja võib aga meie delegatsioon avada ainult koduteekonnal.

Nüüd on siis olukord viimaks ometi klaar ja meie delegatsioon võib hakata tagasi minema. Jälle seotakse meie meeste silmad kinni, tuleb seesama „pimesikumäng“ ja punasõduritest „auvahtide“ saatel hakkab delegatsioon liikuma tagasi linni poole.

Jõudnud umbes kilomeetri edasi, vabastatakse delegatsiooni silmad katetest ja eelpoolnimetatud kiri antakse meie meestele kätte. See on K. Eilandti allkirjaga ja kõlab järgmiselt:

„Et esimesest kokkusaamisest midagi välja ei tulnud, määrasime uue aja läbirääkimisteks, nimelt 3. juuli kell 3 p. l. Kuid tähele pannes, — 1) et läbirääkimisteks määratud ajal kokkusaamise kohast kaks versta lõuna poole valgete väed pealetungile asusid, kuna meie väed endid passiivselt üleval pidasid, et saatkondadele võimalust anda rahulikuks töötamiseks ja 2) et kindlustus puudub, et eilased sündmused ka täna ei kordu, ei saa komisjon vastust enese peale võtta oma sõjaväelise ülemuse ees tagajärgede pärast puhtsõjalises mõttes ning lükkab seepärast läbirääkimised pantvangide vahetamise üle parema aja ning koha peale edasi.“

Sellele kirjale ootas meie delegatsiooni saattev punaväelane otsekohest vastust. Lühikese nõupidamise järele andiski meie delegatsioon Eestimaa Kommuna Nõukogu nimele järgmise kirjaliku vastuse, mis koostati siinsamas:

„Kahetseme, et läbirääkimised pantvangide vahetamise asjus ei saanud lõpule viia. Sõjalised operatsioonid, kui neid eile saatkondade kokkusaamiseks määratud ajal tõesti ette võeti, sündisid Eesti Vabariigi Valitsuse saatkonna teadmata ja väljaspool tema võimupiirkonda. Arvame kindlasti, et Vabariigi Valitsus nõus on, nagu Teie saatkond oma kirjas ette paneb, sündsamal ajal ja kohal läbirääkimisi pantvangide vahetamise asjus jätkama, milleks meie arvates niisugune koht tuleb valida, kus Eesti Vabariigi väed nõukogude vägedega otsekohe kokku puutuvad.“

Kiri antakse punaväelase sõduri kätte ja see kaob sellega meist kaugele seljataha jäänud soomusrongi sihis. Meie delegatsiooni tee läheb aga tagasi batjka Balahovitši eelpostide juurde ja sealt kaudu Pihkvasse tagasi, kust jätkub teekond Valga kaudu Tallinna suunas...

Nõnda jäid siis tookordsed läbirääkimised pidamata ja süüdi oli selles nähtavasti

batjka Balahovitši sõjamehelik üliagarus, mis ei lubanud teda ka delegatsioonide nõupidamise ajaks rahu pidada, kuigi too üliagarus pärastiste sündmuste selgitamisel Vene valge väe edaspidise saatuse mõttes ei kandnud mingit vilja. Seda nähtavasti oskasid läbi näha ka enamlased, kes pildusid ohtralt lendlehti Vene valgete positsioonile. Nendes lendlehtedes meelitati valgeid vene sõdureid punaste poole üle tulema, lubades püssi kaasa toojale 500 rubla ja kuulipilduja kaasatoojale 10.000 rubla „au-

tasu". Lendlehtedes kirjutati Vene valgetele: „Teie ees on punaväelaste raudne müür, teie taga seisavad eestlased, kes teid endi juurde ei lase. Teie olete lõksus ja saate hukka, kui teie meie juurde ei tule.“

Paljud seda manitsust kuulasid, on teadmata, kuid vene valgeid jätkus arvatavasti kõigeks: ülejooksikuteks ja suurde maailma emigrantidena laialivalgumiseks.

Andmeil L. S.

Väljapatarei nr. 13 tegevusest Pihkva-Porhovi suunas 1919. suvel.

Major K. Rägo.

Kui Landesvehr oli purustatud Riia all, asus suurem jagu meil võidukaid väeosi sealt teele Pihkva, mille ümbruses olid suured lahingud punastega käimas. Nende väeosade hulka kuulus ka Väljapatarei nr. 13. Patarei ühes 6. jal. polgu II pataljoniga jõudis Pihkvasse 19. juulil 1919. a. Peatudes paar päeva Pihkva lähedal Lopaatovka külas, sain käsu 6. polgu ülevalt: asuda patareiga positsioonile Keebi jõe jõe-tele ja toetada tulega roodude edasilikumist ning teel vahetada ära positsioonilt 2. suurtükiväe polgu 4. patarei. 22. juuli varahommikul jõudis patarei Lodõgina külla Keebi jõe kaldal. Tee oli äärmiselt vilets ja patarele liikumiseks väga raske. Et patareis ainult üks kahur (48" haubits) kohal oli, siis võidi rakendustes hobuseid teel vahetada, mis kergendas liikumist. Hakkasin 4. patareid otsima, et seda positsioonilt ära vahetada. Pikal otsimisel leidsin külast eemal ühe kahuri ühes valvuriga kadakapõõsastes. Sain teada, et patareiülem asuvat eemalolevas heinaküünis. Patarei ülem ltn. Raag magas rasket und heinaküünis. Äratasin ta ja teatasin, et olen teda positsioonilt ära vahetama tulnud ja pärisin, kus asuvad meie jalaväeosad ja vaenlane. Minu küsimusele vastas patareiülem, et vaenlasest ei tea ta midagi, sest punased põgenevat niisuguses paanikas, et juba mõned päevad polevat nendega enam tegemist olnud, kuid 6. polgu roodud asuvat siit mõni kilomeetri ida suunas. Peab märkima, et Vabadussõjas juhtus sageli, et ühe poole taandumisel oli raske teisel poolel järele jõuda, et taanduva poolega tulekondakti hoida. Kuna kahurväl halvade teede tõttu tuli jalaväest tihti kaugele maha jääda. Vahetades ära 2. suurtükiväe polgu 4. patarei, algasin liikumist patareiga ida suunas Tšerjoha jõe paremat kallast mööda, Karamõševo jaama suunas, mis Pihkvast umbes 27 kilomeetrit ida pool.

Teel löin kontakti 6. polgu II pataljoniga, mis liikus patarei ees. Teel jõudis meile järele ka patareiülem ltn. Miller, kes Tallinnast tuli uusi kahureid toomast, sest vanad muutusid kõlbmatuteks Landesvehri sõja lõppedes Riia all.

Karamõševo jaama jõudsimel 23. juuli hommikuks. Siin saime kätte „uued“ kahurid, mis patareiülem Tallinnast tõi. Oodatud kahurid osutusid päris vanadeks, 1900. a. vene 3" suurtükikideks; siiski laskmiseks kõlbasid, ehkki sihturitel sihtraua seadmisel ohtrasti tinahaamrit tuli tarvitada. Nagu hiljem selgus, täitsin nad oma ülesande hiilgavalt. Vana 48" haubitsa, mis nii ausasti lõpetas sõja Landesvehriga, andsime soomusrongile. Siit hakkas patarei (kahe vene 3" 1900. a. kahuriga) liikumist kagu suunas Aleksandrovskaja külla, mis umbes 12 km Karamõševo jaamast eemal, Tšerjoha jõe kaldal. Kohale jõudis patarei õhtuks ja asus positsioonile nimetatud küla põhjapoolsele servale. Vaatepunkt valiti Ivahnova külla, kus asus ka 6. polgu rood. Patarei vora ja kantselei jäid esialgu Karamõševo jaama juurde. Siin astus patarei vaenlasega tulevahetusse, sest oli tarvis abistada 6. polgu roode, kes ei saanud enam edasi. Patarei löi oma tulega vaenlase Voiniha ja Podberesje küladest välja ja meie roodud algasid edasilikumist. Punased ei suutnud siin veel kuigi suurt vastupanu avaldada.

25. juuli hommikul asus patarei 6. polgu ülema käsul uuele positsioonile Vjätška külla lähedale, mis 8 km Aleksandrovskaja külast kagu pool. Siin jäi patarei peatama kuni 16. augustini. Patarei suuniti Slavkovitsa külla peale, mis 3 km patareist kagu pool, Tšerjoha jõe paremal kaldal, kus punaste jalavägi oli ennast kindlustanud. Vaatepunkt valiti Krükova külla, kus asus ka 6. polgu rood. Sideks

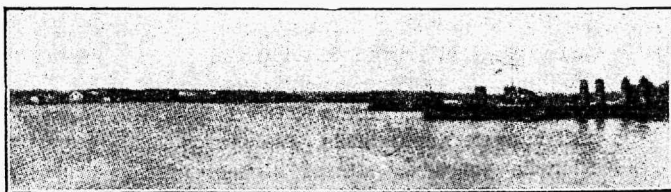
patarei ja vaatepunkti vahel oli kahekordne telefoniliin. 6. polgu roodud asusid Tšerjoha jõe vasakul kaldal, Petrovo-Zahodõ-Šaneva küla-de joonel. Pataljoni staap — Aleksandrovskaja külas, millega patareil oli telefoni side. Esimestel päevadel oli patareil äge tulevahetus vaenlase patareidega, kes pea meie patarei asukoha üles leidsid, nii et meil tuli patarei positsioone vahetada. Patarei meeskond ja hobused asusid Vjätška külas, mida vaenlane miskipärast ei pommitanud, olgugi, et ta nende kahurtule piirkonnas asus. Patarei keskjaam ja ohvitserid asusid külavanema juures, kes meid päris venelase lahkusega vastu võttis. Punaseid ta ei sallinud, samuti ka loodearmeelasi, kes hakkasid seal oma mobilisatsiooni läbi viima.

29. juuli õhtul teatas 6. polgu II pataljoni ülem patareiülemale, et nende soomusauto olevat Šlavkovitsa küla läheduses teelt kraavi sattunud ja sinna maha jäänud, vaenlase kuulipildujate tule alla, kuna meeskond olla s-autoolt ära jooksnud. Et punased ei saaks soomusautot ära viia, mis vaenlase kaevikute läheduses, palus pataljoni ülem seda kohta kahurtule all hoida. Patareil tuli paar päeva seda kohta pidevalt tulistada, enne kui s-auto päästeti. 6. polgu roodud käisid küll s-auto juures, kuid ei suutnud seda korruga vaenlase tule alt välja tuua. Roodudes oli ka meelesoiu langust märgata ja mõnede üle valitses koguni hirmutont, sest meeskond oli üle pika rinde laiali paisatud, nii et pataljoni ülemal tuli isiklikult mehi julgustamas käia.

1. augusti õhtul teatas pataljoni ülem patarei ülemale, et nüüd katsub ta soomusautot ikkagi välja tuua ja käskis patareil tuld avada vaenlase kuulipildujate pihta, kui need tule avavad. Öösel avas patarei tule Šlavkovitsa küla pihta ja sundis vaenlase kuulipildujad vaikima; samal ajal 6. polgu roodud ja soomusauto meeskond päästis s-auto vaenlase käest. Punased olidki juba s-auto peal käinud ja sealt 1,5" kahuri ära viinud, kuid auto mootor oli rikkumata jäetud, nii et ta siiski omal jõul saadi tagasi tuua. Meie roodudel oli ka kaotusi. Nüüd muutus rinne võrdlemisi stabiilseks, mis kestis kuni 10. augustini. 6. polgu pataljonid vahetasid omavahel positsioone nii, et patareil tuli nüüd I pataljoniga töötada koos. Et rindel valitses vaikus, siis hakati ka „soomuse“ tegemise peale mõtlema. Meie ja punaste rinetete vahel Šlavkovitsa küla lähedal oli suur nahavabrik, mille vastu mõlemad pooled huvi tundsid. Roodudest käisid mehed seal öösiti nahka toomas, nii et igal mehel tekkisid

omad nahalaadungid, milles üksikud nahalahmakad ulatasid juba patareini. Ka üksikuil ohvitseridel paistsid jalas tuluuued pastlanahast säärikud. Iga kord ei läinud naha hankimine libedasti, sest vabrik asus vaenlase kuulipildujate tule all. Nii liikusid jutud, et mõnedel meestest olevat nahatõrredes ujuda tulnud, mis võis juhtuda siis, kui vaenlane vabriku peale tule avas. Hiljem, taandumisel, tähistasid nahalahmakad meie roodude taandumisteid, sest kiirel liikumisel „unustati“ kõik, et kiiremini vaenlase käest pääseda.

10. augustil õhtu eel teatas I pataljoni ülem patareiülemale, et meie vastas olevast punaväest olla ilmunud delegatsioon ühes punaväe ohvitseriga. See delegatsioon olevat teatanud, et punaväe 6. kütipolk tahab meie poole ületulla ja enne oma komissare hävitada. Märguandeks pidavat meie patarei kell 21.00 kolm lasku tegema ja 5 lasku kell 23.00. Pärast seda pidavat meie patarei kiirtule avama punaste patarei pihta, mis asuvad Tsarevo küla juures, et see ei saaks oma jalaväge tulistada. Selle aktsiooni teostamise kindlustuseks olla mõned punaväe parlamentööridest jäetud meie roodude juurde. Asi oli huvitav ja tekitas suurt põnevust. Kell 21.00 patarei laskis kolm mürsku Usadba küla lähedale välja. Peale selle sõitis patareiülem poole patareiga ette, Kasonogovo küla juurde, et tõhusamalt vaenlase patareid tulistada. Kell 23.00 laskis patarei 5 mürsku, nagu oli kokku lepitud ja avas tule vaenlase patareile; viimane vaikis. Nüüd algas Šlavkovitsa külas püssituli ja kuulipildujate ragin, mis kestis paar tundi. Punavägi õiendas arveid omavahel. Meie olime valvel ja ootasime, kuidas asi lõpeb. Hommikul selgus, et 6. punaväe kütipolgust oli üle tulnud umbes 500 meest ühes püsside ja kuulipildujatega, mis nad üle andsid 6. polgule. Ka olid nad omad kommunistidest komissarid Šlavkovitsas hävitanud, nagu varem lubasid. Punaste rinne oli täiesti segi löödud, kuid meil roodud jäid oma endistele kohtadele. See tõi pataljoni rindel täieliku vaikuse kuni 16. augustini, mil algasid punased üldist pealetungi.

Saaremaa vallutamise päevilt Saksa vägede poolt. Vene sõjalaevastik Kuivastu reidil oktoobris 1919. a.

Seletus.

Mina allakirjutanu kohustun:

- a) kõik käsud hoolega ja täpikäälseft täita;
- b) kõigist loobuda, mis Saksa walitsusele ja selle esitajaile kahjulik;
- c) kõik ühendused Wene wõi mõne teise riigi walitsusega lõpetada;
- d) kõigis kaasaidata, et seltskonnas, milles liigun, rahu, kord ja sõnakuulmine sõjawäe ja kodanlise ametkonnale walitseks;
- e) Saksa walitsusasustele tõetruid teateid anda kõigis ettepanud küsimusis;
- f) ametisaladusi kõige waljumalt hoida;
- g) kõigis asjus ja juhtumises olla erapooletu ja õiglane.

„Seletus“ on nähtavasti ärarebitav eestikeelne tõlkeplankett Saksa okupatsiooni võimude agendi kohustusega. Planketti teisel küljel leidub kolm ündipliatsiga kirjutatud nime. Plankett on ära lõigatud kontsu küljest. Teadaolevalt on käesolev dokument säilinud ainuueksplar.

Narva kaardivägi.

Res.-leitn. G. Tasuja (Loorenz'i) mälestusi Saksa okupatsiooni päevilt.

(Järg.)

Peame endid lõpuks ikkagi sundima uskuma, et linna ja kogu meie maa on vallutatud uuesti võõras võim, Saksa okupatsiooniväed, mitte meie endi 4. Eesti polk. Üldse, kas on olemaski niisugust polku, või kust õieti on meis tekkinud see teadmine, et ta on ja tuleb, punavägesid kabuhirmul eelajades. Veendudes, et jällegi on maal võõrad, kiivritega, sinkjashallid, korraliku sõjavarustusega mehed, meie oleksime valmis kas või nutma. Ainult metsik kirumine päästatab meid sellest. Longime igaüks oma koju, ent sugugi ei tunne vangistpääsenu rõõmu, mida ometi peaks tundma iga trellidetagant väljalastu. Ülekuulama meid sedapuhku enam ei tuld, keegi uutest maavallutajaist ei teagi ju, et oleme, tänu ajaloo sündmusile, mahalaskmisest pääsenud „kaardiväelased“.

Ema võtab mu vastu nagu surnust ülestõusnu. Ja ei taha mind enam üldse lasta tänavale liikuma, peitku ma end maja keldri ja jäägugi sinna — sõja lõpuni.

Imelik on algul, kopsudele teeb nagu haiget värske kevadõhk, ja võtab aega enne kui jälle harjud vaba inimese maneeridega. Öösel hüppad poolunes voodist välja, punaväelase püssipära viirastudes lauba kohal, kõrva lõikudes metsikult karjutud käsklused: „Välja! Tappa vaja.“ Emal näeb vaeva, et neil puhkudel mulle tõeline olukord teha selgeks. Kuidagi ei taha uskuda, et oled omas kodus ja omas süngis.

Kaaskodanikud leiavad, et on saabunud paras tund ja minut tasuda vihameestele neile tehtud ülekohtu. Ei aimagi, et ka mul võiks olla vaenlasi, kuid ühel päeval see avaldub imelikul kombel ja sealt kust seda kõige vähem võisin oodata. Sedapuhku asi ei puutu „kaardiväesse“, ega sinnapoolegi, vaid hoopis eriskummaline juhus leiab aset ühel pärastilõunal.

Emal ei taha kuidagi uskuda, et olen päris terve ja sunnib mind üha voodi, katsetes ja muljades siit ja sealt mu liikmeid. Lasen tal toimida kuidas soovib ja leban asemel, võib olla siiski pisut lõtvunult, pärast üleelatud pingutusi. Esimesed kärbsed jooksevad mööda päikesestkullatud seinatäpelt, nende järgi otsustades peab olema kevad edenenu jõudsalt, muu ajaarvamine on läinud pisut segi. Vaatlen kärbsed, ega

mõtles millegile. Kuulen kuidas avatakse esiuks ja lüüakse jälle paukudes kinni, siis kuulduv samme ja hääli köögis. Teravas naishääles tunnen vastasmaja vanapreili, kellega sai suveõhtuil läbi akende vahest juttu puhutud. Köögis ei peatuta kaua. Kuulen ema anuvat häält ja preili tigidat naeru. Järgmisel silmapilgul ta seisab mu voodi ees. Polnud küll lähedalt näinud ta silmi, aga aimasin neis külma tigudust juba aknal juttuajades, ent sellist rohket mürgipurset ma siiski ei oletanud, millega ta mind nüüd üle valas. Ei taipu milles seisab asi. See preili kohutab mind enam oma pilguga kui ükski mahalaskmiseähvardus.

„Nüüd oled mul peos. Ah!“

Äjan end voodis istuma.

„Mis teiega on preili?!“

„Ah või mis mu'ga on. Lööpida sa oskad, seda ma tean, aga naist ei võta. Ah!“

„Naist! Taevas ja maa.“

„Naist jah. Täna, pane tähele, just täna on see päev kus su üles annan. Mõtles järele, enne kui on hilja. Trellide tagant sa tulid ja sinna lähed tagasi, kui mitte hauda.“

Ta peaaegu sisistab, ja tavaliselt vahakarva põsenukkide nahk on muutunud tõmupunaseks. Annaks taevas, et mul enam kunagi ei tuleks ühtegi naist nii vihasena näha.

Täki aja pärast, kui ta on juba ammugi läinud, ma hakkain taipama, milles õieti seis asi — vanapreili tahab parajat juhuslikust kasutada meheleasamiseks. See taip toob mu lõualuudesse naeruhoo.

Ei, too lebamine siin pole praegu kohane, vähemalt mulle mitte.

Tasapisi hakkame uuesti koondama oma „kaardiväge“. Husaarid on läinud Väike-Soldinast, nendega ühes kadunud ka me „kindel linn ja varjupaik“; uueks keskuseks kujuneb sedapuhku Schulbachi elukorter. Sukeldume jällegi uutesse, hullupööra julgetesse kavatsustesse ja meeleluisse lootusesse. Unustan peaaegu vanapreili ähvardused, ainult ema on ärevil ja sunnib mu igal ööl keldrisse magama.

Meie öösised istangud jätkuvad. Ühel ööl, kui kellelgi enam mingit nõu ega kavatsust pole esitada, ütleb Laretei äkki ja ootamatalt.

„Peame minema rækotta.“

Irboska esimesel vallutamisel 14. veebruaril 1919. a. vaenlaselt võetud sõjasaagi toomine Soomusrongile „Kapten Irv“.

„Ja end laskma uuesti trellide taha toimetada?“

„Võimu üle võtma.“

Algul me ei tea, kas naerda, imestada või ohata. Laretei surub meile pähe oma kindla otsuse — tõesti ja naljata on vaja sakslaste käest võim võtta üle. Aga kuidas just seda tuleb teha, see jääb ebamääraseks. Järgneval koosolekul meie näeme ime likku pilti, mida teisel ajal ja juhul võiks näha vast ainult karnevalil. Laretei on tulnud vene ohvitseri tsariaegses vormis, narmaliste õlakutega, lakksäärikus ja mitu säravat täрни kuuerinnal. Treufeldt istub pingiotsal, tsilindris ja sabakuues, Iman „oktoober“ põlvede vahel, visiitkuue hõlmad laiali, mille all paistab triibuline särk. Nad tahavad tõesti rækotta minna ja keegi ei suuda neid pidada. Kaome ükshaaval majast ja lõpuks väljuvad ka me kolm saadikut. Seisan tänavanurgal ja näen veel, kuidas nad pöörduvad kesklinna poole, ülitähtsate nägudega, kaljukindlal kõnnakul ja väärrikad omis kummalisis rõivais, ega pane miskiks vaatajate pilke.

Keegi meist ei oska oletada, ega nad ise pole ka meile hiljem jutustanud, mida nad rääkisid või millega toime tulid rækojas sel päeval, aga tollest ajast alates oli Laretei Narva linna esimene komandant. See pole unelm, vaid päris tõsiasi. Algul meie ei taha uskuda, aga peame kohe uskuma hakkama. Ta käitub meiega kui alluvatega kunagi,

määrab ja korraldab, isegi okupatsioonivõimudest mõningad peavad alistuma ta korraldusile.

Meie „kaardivägi“ saab juurde nagu uut elurõõmu. Mind määratakse „laskemoonala“ ülemaks, kus on mõned püssid ja me kaks kuulipildujat. Schulbach organiseerib nobedalt kaitseliitu, koos on juba 14 võitlushimulist poissi. Ainult laskeriistu on vähe. Ootame mõnda uut imet, aga sedapuhku neid ei kuku juurde. Nende mõningaga, mida omame, ei julge võrrelda okupatsioonivägede kalleid, pikksilmadega varustatud püsse. Kui

kord saaks endale pilku sellise relval Poiste peades tekib jälle meeletuid mõtteid ja tahteid — mis oleks, kui vägivaldselt hangiks sakslastelt relvi? Aga juhid suruvad alla tolle kavatsuse. Pigemini katsugem kavalamalt.

Laretei, kasutades oma komandandi õiguseid, laseb meid kord Hermanni kindluse, kus peavad asuma sakslaste relvatagavarad, ent leiame sealt ainult kodanike käest korjatud jahipüsse, milledega võib vaid jänesejahti pidada. Viime need linna rækotta, kavatsusega omanikele tagasi anda, needki on rohkem kui mitte midagi.

Näiliselt on meie „kaardivägi“ poollodev poistejõuk, kes longime ringi, käted püksitaskutesse surutud, pead longus, hajameelised ja mornid, nagu tegevuse kaotanud kivilõhkujad või kraavihallid. Ainult huvitatud vaatleja võiks näha hiilivaid pilke sügavalt allasurutud mütsivarjude alt. Luurame ja piilume ringi hoolega ja püsivalt, kust ja kuidas näppu satuks midagi relva taolist.

Siis õnnestub kellegil meist end kavala kaubaga Kreenholmi aitadesse poetada. Tagajärg on, et me saame omale 100 püssi ja käputäis padruneid. Jaotades selgub, et neid pole rohkem kui 15 igapähele. Kui ka iga lask tabaks, nii vähese laskemoonaga meie ei suudaks siiski võõrastest vabastada oma kodumaad.

Schulbachi kaitseliit on kujunenud tisedaks väesalgaks, isegi niikaugemale on jõutud,

et moodustatud mingi meeste vastuvõtu komisjon. Keegi ei vaata läbi vastuvõetavaid ja ka keegi pole hädine ega vajagi läbivaatust. Kõik on terved kui terved. Küll raskete südametega ja poolvägisi, aga siiski peame andma omad püssid kaitseliitlastele. Tagajärg, — oleme jälle relvadeta.

Oleme omis toiminguis niivõrd kinni, et ei märkagi, kuidas on kadunud suvi. Keegi pole seda nagu tähelegi pannud. Oleme küll näinud lillalisi heinamaid, täis okopatsioonivägede hobuseid ja kuulnud külamehi kirumas „kuradid“, — söödavad ära heinamaad. Tähelepanu on koondatud hoopis mujale kui aastajale, kibe on vaadelda aasalilli, kui neid tallavad võõrad hobusekajad. Nüüd on juba heinamailt ja põldudelt korjatud see, mis sinna veel jäänud järele, ainult novembrituul jalutab seal külm ja kõle, keerutades üksikuid lumetähti. Mõõda külasid aetakse kokku võid, mune ja sealiha okupatsioonivägedele. Külakümnikud käiyd ringi Saksa keisri nimel. Tekkib arvamine neid toiduhulke vaadeldes, mis kaovad hallides kuubedes kinninõõbitud kõhtudesse, et võib olla praegu veel need rohupipi ja kodujänese lihaga toidetud kõhud mäletavad ärdusega Eesti toitluse häid tinnimusi.

Praegu tagasimõeldes tolele „mustale suvele“, tundub imenä, kuidas suutsime siiski kõike seda taluda.

Olen lõpuks emagi saanud niikaugele, et ta ei sunni mind enam magama keldris. Preili on siiski kaotanud lootuse mehele saada.

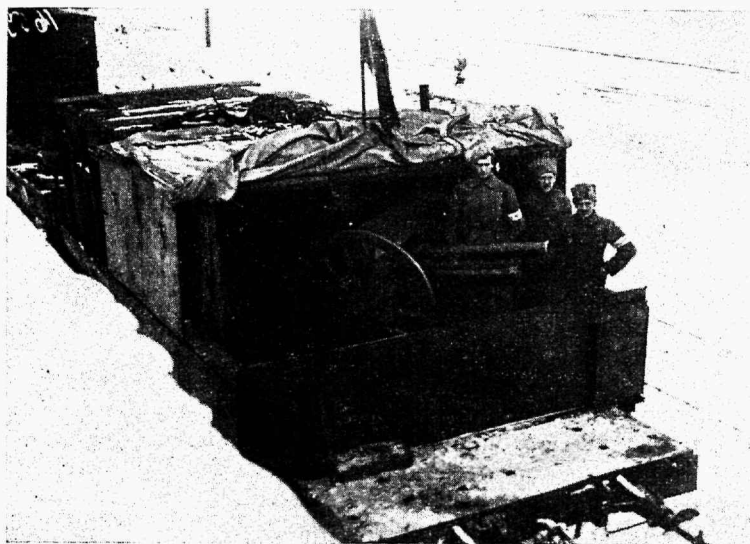
Kuude möödudes on „kaardivägi“ tublisti kosunud. Siit-sealt on relvi hangitud juurde ja peamine, meie kõik omame nüüd lahingkiivreid nagu sõdurid kunagi. Oleme nad endile hankinud igaüks omal algatusel.

Nagu meie Narvas oma „kaardiväe“ moodustamisega tegevuses oleme, nii olakse tegevuses kogu maal. Uusi väeosi kerkib nagu seeni sügisel. Tartu, Tallinna ja Rakvere kooliõpilased on organiseerunud, moodustades polke, kaitseliidu üksusi, vabatahtlikke pataljone. Me oleme ärevil ja viimase aatomini isoleeritud, kui ühel päeval ilmub kapten Steinmann oma meestega, mis peab olema algidu 4. polgule. Nad on varustatud kuulipildujatega ja vene kiivrites.

Õhus on tunda ärevust. Saksa sõduritele oleks nagu mingit kibelemapanevat võrtsi kuuekaeluste vahele raputatud, ei püsita enam mõnuledes Eesti peki ja kanamunade juures, vaid trügitaakse üha tänavaile. Poollakooniline vaade on muutunud ärevaks piilumiseks Vene piiri poole, mida küll näha pole, kuid mida võib aimata linnamajade ja jõe taga. Esimene enamlaste katse üle jõe tungida lüüakse küll tagasi, aga katsed korduvad jälle uuesti.

Koondame endid ühiseks jõuguks ja ootame pinevalt järgnevat sündmusi. Sakslased säevad end minekuvalmis, tagasi — nach Vaterland! Kuuldus revolutsioonist paneb nad algul kahvatama või kiruma. „Vist on nad arvamisel, et meie oma kätputäie meestega astume vastu Venemaa poolt lähenevale lohele. Meile osutatakse isegi üleolevat heatahtlikkust — nad jäävat veel niikauaks siia, kuni meie end korraldame.“

Ühel õhtul lööb kuuldus nagu laine kokku üle linna, punaväelaste dessant on Narva-Jõesuus tulnud maale. Majakatusedki näivad kõssitõmbuvat selle uue teate puhul. Saksa vägedest ei silma linnas enam ainsatki meest. Oleme meilegi pisut endist väljas, ega tea, kas tormata neile vastu või jääda siiski veel ootama. Algul ei tule kellegile pähe taandumismõtet, ennekuu linna ilmub Pöder, veel üks me „väepealikuid“, — põgenegu meie jalamaid, olla viimane aeg päästa oma nahka.

Soomusrong nr. 2 suurtükiplatvorm Vaiga vallutamisel 1. veebr. 1919. a. Vasemalt esimene rongi ülem al.-kpt. J. Lepp.

Raske on alata taaganemist kohe. Viivita-
me õhtuni. Pole küll midagi näha ega kuul-
da, kuigi kõik hoolega piilume idapoolle, ai-
nult kõrvus nagu kumiseks määratuhulkade
saapataldade müdin, ent see on kindlasti
ainult kujutelm.

Istume kogu „kaardivägi“ koos Schul-
bachi korteris, kui õhu ja majad paneb võp-
puma hiiglamürsk, milline ei või tulla küll
ühegi kahuri rauast, olgu ta kui tugevajõu-
line tahes. Kuuldub aknaklaaside purune-
vat kukkumisklirinat, ukсед avanevad. Tõm-
bume vaistuliselt kõssi pinkidel, igäüks tun-
des kuklal surumist, nagu kukkuks lagi meile
kaela. Minuti pärast tormab sisse üks meie

mehi — sillad lastud õhku, varsti lendab
raekoda ja pool linna.

Selgub üha enam, et meiegi peame taan-
duma, ei aita julgus ega kindel usk Vaba-
riigisse. 1. diviisi staap ja kõik väeosad on
juba läinud. On 29. novembri õhtu kui kogu-
neme veel kord kokku Peetri kiriku plat-
sile. Jooksen kord veel ruttu koju, surun ema
külmi, võbisevaid sõrmi, siis marssime lin-
nast välja mööda jääkonarar maanteed,
lõualuud kõvasti kokkusurutud, rusikais
kämblad kuuetaskutes. Sügisene, pigimust
öö hiilib teeveertest lähemale, eelpool ei vil-
gu ainsatki tulesilma.

Sõtta Vaba Eesti vastu.

Ühe Venes sunduslikult mobiliseeritud eestlasest üliõpilase-ülejoooksiku mälestusi.

Ajal, mil Vene punaväe jõugud tungisid maa
vallutamise eesmärgil Eestisse, elas N.-Venes sad-
dandeid ja tuhandeid eestlasi, keda ühvardas sund-
mobilisatsioon korras oma suguvendade vastu
sõtta saatmine. Paljud neist pääsesid õigeaegse
pakkujooksmisega ja ületulemisega Eesti poole,
kuna väga paljud olid sunnitud astuma Eestiga
võitleva punaväe ridadesse, kus nad siis parajalt
silmapilku varitsesid, et üle jooksta ja pöörata oma
relvi neid jõuga võitlusesse sundinud punakomis-
saride vastu.

Allpool anname lugejaile edasi ühe eestlasest
üliõpilase mälestusi, kes Peterburis 1919. a. mobi-
liseerituna sattus punaväkke ja keda sunniti Eesti
vägede vastu võitlema, kuni tal lõpuks õnnestus
meie vägede poole üle tulla.

Kõnesolev üliõpilane, kes saadeti varsti peale
mobilisatsiooni Luuga linna, jutustab oma mäles-
tustest järgmist.

„Juba terve nädal seisime Luugas suurtüki-
väe kasarmutes, oodates tuleliinile saatmist. Pe-
terburist, kus algasid nälja ja
tööpuuduse mõjul rahutused,
saadeti meid kui enamuses mobi-
liseeritud ja kahtlased suure
kiiruga välja, kartes nähtavasti,
et väike rahuolematuse säde-
mekene võib ka meis kergesti
süttida.

Luugas valitses aga sama-
sugune nälg, nagu see oli Pe-
terburiski, ja nõnda oli Luuga,
kunagi õitsev linnakene, muu-
tunud samuti nälja ja viletsuse
tallermaaks. Majad olid lagu-
nenud, tänavad kõige haletse-
misväärses seisukorras, elani-
kud käisid ringi nälginud nägu-
dega nagu varjud.

Sõjaväe toitlustamiseks tuli
võimudel suuri jõupingutusi te-
ha, sest kui sõjavägi nälgima ja
nurisema hakkab, siis on antud
varsti viimased lootused käest.

Siiski jättis ka sõjaväe toit-
lustamine Venes palju soovida.
Punaväelanegi kaotas puna oma

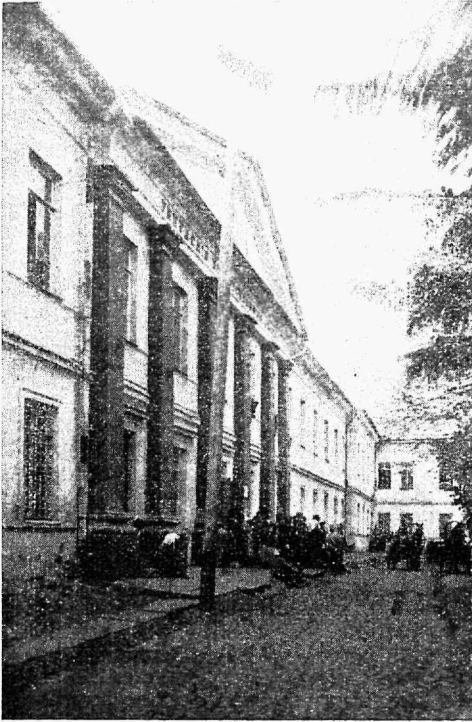
palgedelt ja hakkas näovärvilt laia massiga sarna-
seks muutuma.

Mäletan üht päeva, mil polgu komandöri hobu-
ne murdis oma jalaluu. See kujunes tõeliseks
röömpäevaks kogu väeosale, sest maitsev leem
ratsahobuse lihast kujunes meile tõsiseks pidu-
roaks.

Sama päeva õhtul sõitis meie väeosa hoovile
sõjaväeauto, kust väljus mees, kes haaras viituli
käfte ja hakkas meile küll sentimentaalseid, küll
bravuurseid lugusid mängima. Muusikalisele sis-
sejuhatusel järgnes vägev poliitiline kõne, milles
kõneleja tervitas meid kogu maailma tööliste ja
talupoegade nimel, kes jälgivat suurima huviga
meie klassiteadlikku võitlust kuldpagunilise valge-
kaardi vastu. Lõpuks hüüdis kõneleja: „Meil,
Inglismaal, nagu mujalgi terves maailmas, vaada-
takse suure lootusega võidurikka punaväe peale,
lootes, et nagu seni, nii ka tulevikus „närisemata
pürgadega kroonitud sõdurid“ võitlevad „rahvus-
vaheliste imperialistide“ ja „verejanuliste pankii-
ride“ vastu.

Võru kooliõpilasi-vabatahtlikke Vabadussõjas.

Eesti lipp lehvimas Pihkvas Eesti komandantuuri asukohal, endisel Pihkva kubermanguvalitsuse hoonel, suvel 1919. aastal.

Vaatan ja imestan, et mis pagana inglane see niisugune mees on, too ju puht eesti tõugu. Ja üks olnudki — too kõrges kaares kõnelev ja viuldav härra ei olnud keegi muu kui vana tuttav kaasmaalane E. Sõrmus, kes oli asunud oma viiulilõudega punaväele uusi hingesid püüdma.

Lähenesin julgelt kõnelejale ja küsisin, mis inglane tema on ja kuidas ta end üldse julgeb inglaseks nimetada. Küsitav vastas selle peale uhkesti, et see on ainult lihtne ja „korrigeeritav“ juhus, et tema on Eestis sündinud, teda tuntakse kogu maailmas. Kui kommunist ja internatsionalist võib ta end samahästi inglaseks, prantslaseks, hiinlaseks kui eestlaseks pidada. See oli öeldud säärases bravuurses toonis ja niisuguse seesmise üleolekuga, et selle peale võis ainult muiata.

Sellele järgnes uus kontsert ja uus kõne, kus E. Sõrmus ütles: „Meie võidame paari päeva pärast Pihkva, siis paari nädala jooksul terve Baltimaa ja küll meie siis kõik äraandjad üles leiame ja ärgu nemad meie armu ja halastuse peale lootku.“

See kõne oli mõeldud igatahes meie ettevalmistamiseks eelseisvateks tulerristeteks, mis meid veel samal päeval ootas.

Kell 4 p. l. sõitsimegi Luugast välja ja jõudsim järgmisel päeval, s. o. 20. juulil kell 5 hommikul Podsevõ jaama. Paremat kätt eespool oli kaks külla ja meie ülesandeks oli need külad ära võtta, et kahe päeva pärast Pihkvas olla.

Läksime mööda raudteed edasi, kuni jõudsim oma eesmärgile lähedale. Siin käsutati meid ahelekku, mis venis pikaks ketiks. Jäime kaitseko-

baslesse lamama. Meist paremal asus soomusrong „Stenka Rasin“, kelle kahurite kaitse all meie pidev parajal momendil võidurikkalt edasi tungima.

Vastane ei lasknud enda järele kaua oodata: vaevalt tunnilise lamamise järele kõlas kuulipildujate ta-ta-ta, millele müristasid kahurid sügavat bassi sekka. Seesugune muusika kestis selle ja järgmise päeva, ilma et meie oleksime suutnud tolli võrragi edasi nihkuda. „Stenka Rasin“ sülitas oma kahuritest küll tuld ja mürske lähedalasuvatesse külladesse, kuid ilma mingi tagajärjeta, sest valged väed asusid hoopis teisel pool külasid. Ainukene, mis „Stenka Rasina“ kahurid korda suutsid saata, see oli massiline kahjutuli mõlemas külas, mis pakkus meile vaiseid talunikke jooksmas ja ahastamas nähes kõike muud kuid mitte meeliülendavat vaatepilti.

Vaatamata kõigile plaanitud kavatsustele edasi tungida, anti meile varsti käsk tõmbuda mööda raudtee äärt kilomeetri ümber tagasi. Rühmad hakkasidki neljakäpukile tagasi roomama. Meie rühmas 6 meest ei kavatsenud taganeda, — meil olid väga sügavad ja tulekindlad koopad ja meil oli mõte öösel vastase poole üle minna. Rooduülem saatis meile aga kategoorilise käsu — kas meie taganeme või meile avatakse kuulipildujatuli. Silmapilk oli ärev ja meie otsustasime siiski taganeda.

Järgmisel päeval silmasime meie oma suureks hämmastuseks, et roodu ülemus oli jõudnud juba kaugele seljataha kolida, kõik kuulipildujad meie pahemalt tiival olid paremale tiivale üle viidud, „Stenka Rasin“ oli saanud paar mürsku pihta ja sõitis hoopis minema — oma haavu parandama, nagu üteldi, nõnda jääme meie oma vasakul tiival täiesti ilma kaitseta, puhtal kujul söödaks „valgete“ kuulipildujatele.

Meie mehed, nähes seisukorra tõsidust, sattusid paanikasse: nad nutsid, palusid Jumalat, söimasisid punaseid juhte, kuid kõik see ei aidanud midagi.

Kell 4 peale lõunat kuuleme meie korraga läheneva rongi müdinat ja raudtee kohal tõuseb terav suits taevasse. Mõlten endamisi: Jumal tänatud, Eesti soomusrong läheneb. Korraga käis paar hirmsat kärgatust, need olid Eesti soomusrongi kahurid, mis sülitasid tuld, maa müdises kuuldavalt soomusrongi raskuse all ja siis vihises kuulipilduja kuule üle meie peade. Selle järele hüüdis keegi: „Võhodi, ruki verh!“ („Välja! Käed üles!) Kargan august välja, tõstan käed ja naeratan — mu vastas on neli-viis niueteni paljast meest, kes hoiavad püssiotsi meie poole, üks neist vannub kuradit ja hüüab siis teisele selges ja armsas eesti keeles: „Anna tuld paremale tiivale, näe kus jänesed jooksevad.“ Meie ees seisab soomusrongi vedur ja paar vagunit, kuhu on suurte tähtedega märgitud „Pisuhänd“.

Kui rongil teada saadi, et mina olen vägivaldselt mobiliseeritud eestlane, võeti mind kohe lahkelt ja sõbralikult vastu. Igaüks püüdis mulle võimalikult kasulikum ja vastutulelikum olla: üks pakkus puhast pesu, teine seepi, leiba jne., ja seda kõike oli siin külluses. Nutsin alguses rõõmu pärast, sest rõõm ootamatust pääsmisest suguvendade juurde oli tõesti suur.

Juba järgmistel päevadel alustasin ma uut võitlust — võitlust nende punaste komissaride vastu, kes sundisid mind väevõimuga oma suguvendade vastu lahingusse astuma.“

L. S.

Peipsi ääres.

Katkendeid sõjamälestusist.

Kõhuvalust. — Paruni heinakoormast. — Paunast ja Bogomaasist.

Arnold Krupp.

Päikesepaistelisel ja külmal veebruari kuu hommikul 1919. aastal kihutab 40—50 reel Viru Vabatahtlik Rood Jõhivist Iisaku kaudu Peipsi poole. Rood oli määratud Peipsi rannakaitseks ja kuulus Vasknarvas asuva Balti Pataljoni ülema käsitusse.

Sõrumäelt alla sõites näen ees ja taga lõpmatut regede rida. Lumi krudiseb jalaste all ja helgib pimestavalt päikesepaistel. On ilus pilt meie väeosa tüübilisest talisest edasilükkumisest.

Videvikus jõuame Peipsi piiril asuvasse Kauksi mõisa, kuhu öömajale jääme. Härberis on heinad maha laotatud ja vanemad mehed poevad peale õhtusööki põhku puhkama reisiväsimust. Meie, nooremad otsustame aga kolama minna.

Lähemegi 3—4 poissi Kuru külla. Ehk saab sealte veidi maitsumat pala hamba alla.

Astume ühe pere õue. Toa taga on latika-rodu maas — nähtavasti talinooda päevane saak, mis lumele külmama pandud. Astume tuppa.

„Tere, pererahvas.“

„Tere, tere. No mis mehed teie olete?“

„Oleme eesti soldatid. Kas süüa saab?“

„No mis süüa nüüd meil... Endilgi pole iva hamba alla panna.“

„Kuidas nii? Õuel ju kalavirm maas.“

„Ah kala“, imestab perenaine, kes kala vist toiduks ei pidanudki, — „kuid meil on soola vähe...“

„Noh, veidi ikka ehk leidub?“

„Natuke ikka leidub...“

Perenaine tõi õuest paar-kolm külmanud latikat, rappis ära ja pani pannile veega keema. Riputas nootsa täie soola peale ja tõstis panni lauale. Asusime kalaroa kallale. Ammu põlnud värsket kala söönud sellepärast vitsutasime õige mehe moodi.

„Söö, söö, pojukene, sundis perenaine vene eide hürdusega mind vaadeldes ja toetades käega põske. „Oled nii noor ja juba soldatiks pandud, oh sa vaeneke... Oot, oot ma toon sulle leiba kah.“

Ja juba tõigi pereit meile leivakannika lauale. Nähtavasti minu noor välimus tegi ta südame hürdaks. Ja pean ütleva, et oma noorusega võitsin edaspidigi mõne külalaeid südame, kes siis meile parema pala lauale kandis või soojema nurga kätte juhatas.

Lõpuks toodi veel silmapesu vanni täis ahju- piima lauale.

„Kuhu te selle piima kõik panete?“ küsisin pereniselt.

„Ei kuhugi. Me hapendame seda nüüd ahjus ja kogume tvorokki heinaajaks.“

Ja kui viimaks lahkuma hakkasime ei osanud lahke pererahvas meilt toidu eest midagi võtta, ei teatud rahast ega raha kursist. Lõpuks võeti vastu üks mark ja perenaine andis mulle veel tüki leibagi kaasa.

Kui mõisa tagasi jõudsime, magasid mehed juba norinal põhust.

Leidsime endale vaba nurga meeste vahele ja pugusime samuti heintesse. Võtsin kasuka peale,

mõnus soojus läbistas liikmeid ja silmad langesid kinni.

Äkki tundsin, et hirmus valuhoog käis kõhust läbi. Kargasin maast ülesse, võtsin kasuka õlgadele ja kihutasin tulise üliga uksest välja mõisa aia taha. Sisikond põlnud mageda kalatoiduga harjunud ja korises kui konnatiik kevadel.

Jõudnud tuppa ja kasuka alla pugunud, näen kuis sõber, kes minuga ühes kala mekkimas käis, asemelt ülesse hüppab ja õue kihutab. Samas teine ja kolmas. Juba tunnen, et ise uuesti minema pean.

„Mes te, kuradid, tallate jalgade peal ja jooksete muudkui õue vahet“ — pahandavad magajad.

„Ole vait, pole aega seletada, vastan ja lippan uksest välja.“

Nii ei saanudki sel ööl õnnetud kalasööjad sõba silmale. Aga hiljem, kui kõik mehed kala sööma hakkasid, oli kõigil sama häda käes. Siis saadeti meile igasse külla sorune pudelitäis kõhuvalu tilkasid; pudel seisis jaoülesse toas aknal ja igapäev sai 3—4 korda tilgutamas käidud. Kuid võttis kaua aega enne kui paranesid meeste kõhud.

Järgmisel päeval jaotati meid külade peale — roodu lõiguks jäi Peipsi rand Rannapungerjast kuni Vasknarvani. Seal oli juba eesliin. Siis me vahetasime eespool olevaid rühmi, niiviisi aegamööda liini poole liikudes.

Märtsi keskpaiku sattusin Remenniku külla, see loeti Balti Pataljoni esimeseks reservi kohaks ja seal oli meid rühma osa mehi koos.

Kuna muidu igamees end oma käe peal „toidustas“, siis Remennikus oli meil ühine katel. Igaiüks oli kordamööda toimkondadest vabastatud ja pidi kokaks olema: kartuleid koorima ja keetma, sousti — „madisti“ või „tinaminti“ — tegema ja kala praadima, kui seda olema juhtus. Seda sai aga õige tihti kuna võtsime kaluritelt „kümnist“ järvele kalastama lubamise eest. Olid seesugused puupulgad, mis kaluritele kätte andsime, kui järvenoot välja sõitis ja õhtul tagasitulekul jälle vastu võtsime.

Oli juba videvik. Mehed on laiali „karauliruumides“, Peipsiäärsetes saunades ja maanteel postil. Mina olen kokk ja sellepärast kodu. Pean õhtuks meestele süüa valmistama. Koorin paari ümbrisesse malmpatta külmavõetud kartuleid ja tõstan paja pliidile. Siis murran õueaiast kuivi roikaid ja teen tule paja alla. Katsun tikuotsaga kurtuleid kuni need pehmeks keenud.

Nüüd tuleb aga raskem toiming. Ma pean kuuma vee raskest pajast kartulite pealt ära valama. Sellepärast võtan vana nartsuga paja tulelt ja viin õue, katan paja nartsuga pealt kinni ja kummutan pada, et vesi nartsust läbi nõrguks.

Aga oh häda! Ma ei suutnud tulist pada kinni hoida ja pada koos kartulitega kukkus mu käte vahelt trepist alla ja otse — venelase „käimlasse!“

Ei olnud tol ajal veel määrust, et igal leibkonnal oma käimla peaks olema, — ei tea kui palju

Irboska jaama lähedal roobastelt mahajooksunud soomusrongi platvorm.

„No, mida sina noormees ikke kodus vahid, vaata välles külätüdrukuid ja aja vaites juttu,“ vastas keegi Iisaku mees.

„Jaah,“ venitas Paun, „ei tea mida juttu sa ajad, kui ei õska vene keelt.“

„Vai tema et õska venekeelt, ise veel Jõhvi alevist ja et õska vene keelt. Õleks minu sinu kooliharidus õhnud, mina õleks juba ammu õhviter õlnud,“ tõukas Iisaku mees Pauna, kes vist põhnud päevagi koolis käinud.

Paun oli meie roodus seks vördjaks, kellest vaba pole ükski perekond, nagu venelane arvab. Igas roodus oli sõjaa ajal oma „õhver“, kelle kulul sai nalja. Üks oli seks ise priitahtlikult ametisse astunud, teine aga oli seks juba jumalast loodud. Viimaste hulka kuulus ka meie Paun. Ta oli äärmiselt koomiline tüüp. Väikest kasvu, nõsuninaga poiss. Valkjad juuksed olid püsti kui siilil ja kui teda vihale ärritati, siis paljastas hambaid ja turtus ka kui siil. Peas oli tal vana vene sõduri papakha, mis muidu silmle õleks lange nud kui kõrvad vastu poleks hoidnud. Seljas oli vana vatipalit, selle all varrastega koetud kampsun ja jalas vanad vildid.

Mehed jatkasid söömist ja

söögi vahel jatkus jutt:

„Ega's see venekeel tea mis raske õlegi,“ rääkis Narva poiss. „See umbes sama mis venelasele eesti keel. Venelane rääkis mulle kord ka, et eesti keeles on — karoova — „lähma“, poidjom — on ka „lähma“.

Jutu- ja söögiajal pole kellelgi mahti peergu kohendada ja peerg kustub.

„Paun, pane uus peerg põlema,“ käsutab keegi.

„Õtsekõhe...“ vastab Paun, kuid jatkab söömist. Ka teistest keegi ei liigu paigast, vaid jatkatakse söömist käsikaudu.

„Ärä, kurat löõ noaga kätte,“ kirub keegi ja kohmitseb ahju juurde uut peergu süütama.

Tule õles võtnud märkame, et keegi võõras on vahepeal tuppä tulnud. Sissetulnu on korralikult riietatud, karvase kraega kasukas seljas, nahkmüts peas. Kõne ja välimuse järgi tunneme temas Balti Pataljoni sõdurit — „parunit“.

„Tere, mehed,“ ütles võõras.

„Tere, tere,“ vastatakse.

„Mehed, tuleb appi,“ palub „parun“.

„No mis parunihärral viga?“ päritakse.

„Mina sain maha“ seletab „parun“.

„Mis te saite?“

„Mina sain koormaga maha,“ kinnitab „parun“ veel kord.

„Tohoh, kurat, või maha saite!“ imestavad mehed.

„Ja-jah, koorem õlep raske, mitte ei saab üksi õlesse,“ kinnitab „parun“ ja õsotub õue poole.

„Mehed, minge vaatama, mis tal on,“ ajab rühmavanem.

nüüdki neid Peipsiäärsetesse küladesse on siginud, ei tol ajal ei teadnud Peipsi venelane üldse mis asutus see on, õlgu ta nimi „käimla“ või mis tahes. Selle aset täitis väga otstarvekalt suvel aiaäärne ja talvel loomalaut.

Remenniku külas, meie peres, täitis aga käimla aset hoovipoolse trepi ja majaseina vaheline nurk.

Teisel päeval imestas keegi, et ei tea miks seal hunnikus niipalju õlusaid kooritud kartuleid on. Vastasin selle peale, et kogu meie eilaõhtune eine sai sealt hunnikust päästetud, muidu õleksime ilma söömata pidanud jääma.

Minu õnnetuse ja „käimlas“ käinud kartulite söömise õle aga ei vihanud keegi.

Naerdi vaid.

*

Paun tuli äsja postilt. Mehed istusid juba lauas kartulipaja ja „madise“-panni õmber, õgal õhel oma vedrupea-nuga pihus, mis õhtlasi kahvli aset täitis — juhtides kartuliviõlud „madise-panni ja sealt suhu. Paun istus ka lauda. „A-ärge kõik kinni keerake,“ palus Paun. — „No jät-kub sulle kah, sinu seitse kartulit panime kõrvale“ — vastati.

Paun sai oma seitse kartulit kätte ja asus söõma.

„Täna on õige hea tinamint,“ kiitis Paun sousti, „paks tõine, et leika noaga...“

„Sõõ, sõõ ja õra kiida.“

„Õli õige kange külm välläs seista,“ seletas Paun suu puru täis. „Õõtasin ja õõtasin millal vahetus tuleb. Tagumised jalad hakkasid külmetama.“

Lähme õue. Just meie toa ees on lumehange veerul heinakoo-
room külliläinud.

„Hõ-hõ-hõ,“ pistab Paun kiruma. „Parunil on heinakoo-
room ümber läinud!“

Nüüd alles näevad mehed, millega parun „maha sai“.

„Ei mina lähe talle appi,“ ütles Paun. „Punnigu ise oma koo-
room teele.“

„No, noh,“ ähvardas rühmavanem, „menga aga menga parunile appi.“

Läksime nelja-viie mehe koormat ülesse upitama.

Paun asub hobusel suulistest kinni, teised poevad koorma alla.

„Tomba kovast,“ käsutab rühmavanem.

„Nõõ, kurat! Nõõ!“ tirib Paun hobust. „Õleks õmete elaja — looma!... Ai sa saadanas, astus jala peale.“

„No mis sa topid oma jalga obese jala alla,“ pahandas rühmavanem. „Tomba obene teele!“

„Õõ-hõõp!“ Ja ühisel pingutusel on hobune teel ja koo-
room üleväl ning „parun“ jätkab tänades edasisõitu.

„Nüisikene saadanas hõbene,“ pahandab Paun. „Astus ravvaga vildi katki... Jalg vist ka verine...“

„Küll lähb üle enne kui noore naise võtad,“ rahustab rühmavanem ja mehed lähevad tupp-
aõhtueinet jätkama.

Toas jätkub terveks õhtuks nalja ja naeru paruni „mahasaamise“ üle.

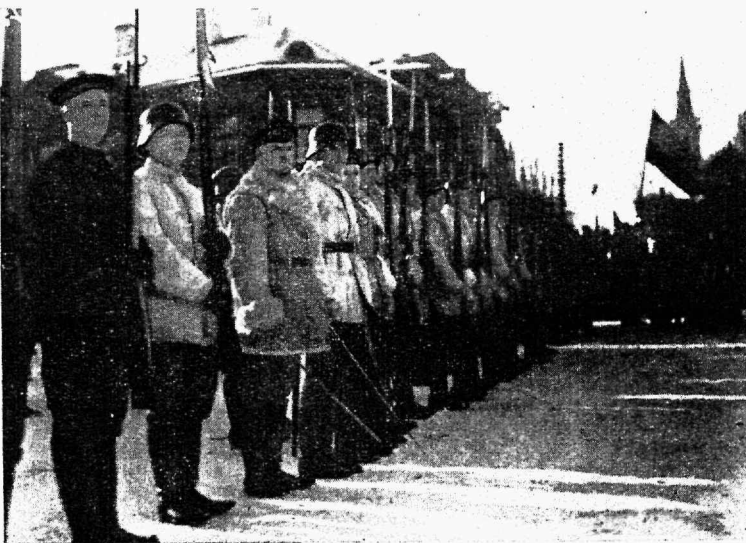
*

Ühel varajasel aprilli hommikul, pimeduse katte all, asusid Balti Pataljoni „parunid“ rege-
dele, sõitsid Vasknarvast üle jäätunud Peipsi itta Vene kaldale, võtsid küla küla järgi punastelt ära, lähenedes seljatagant Narvajõe paremal kal-
dal asuvalle Skamja küllale. Oma patarei toetusel vallutas pataljon ka Skamja.

Meie, mõneteistkümmene Viru vabatahtliku peale, kes Vasknarvas olid, langes kogu side- ja valveteenistus. Istusime telefonide juures, seisime postidel ja valvasime vange.

Skamjast võetud vangide hulgas oli ka komis-
sar Bogomaas. Ta oli vaimuhaigeks jäänud ja kuna ta sealt kandi mehi oli, siis oli ta ka koju saadetud. Naine oli ta keldrisse peitnud küla vallutamise ajal, kuid kohalikkude elanikkude ülesandmise läbi sattus lõpuks „parunite“ kätte vangi. Vang toodi Vasknarva vallamajja. Meie pidime teda valvama.

Komissar istus suures vallatoas seotuna käsi-
st ja jalust. Tal oli seljas hall ohvitseri sinel ja peas karakull — papakha. Ta jalad olid köi-
detud kederluude kohalt ja käed, mis rüppes aset-
seisid, olid samuti tugeva sõlmega vaheliti seotud. Komissari korrapärase joontega nägu kattis nälalavanune must habemetüügastik ja mustade kulmude alt välkusid metsikus tules ekslevad hallid silmad. Komissar oli hulluks läinud. Oli see tingitud läbitehtud Maailmasõjast, millest Bogomaas ohvitserina osa võttis, kordasaadetud vere-
töödest või olid need vanemate patud, mis laste kätte nuheldakse ja mille needus ehk ta lastelegi üle läheb, kuid hull ta oli.

Soomusronglasi paraadirivis.

Paun tuleb mind vahetama. Ta püüab aralt komissari poole, kes pingil istub nüüd suletud silmadega.

„Vaata, Paun,“ seletan mina, „see on komis-
sar Bogomaas, seesama, kes Tartu krediitkassa keldris mitukümmend inimest ära tappis. Nüüd on ta hull, ära sa talle ligi mine, muidu kargab hammastega kallale.“

„No küll ma talle näitan,“ uhkeldab Paun, kuid hoiab ise komissarist hirmuga eemale. Ma läkun vallamajast ja Paun jääb komissariga kahekesi tühja suurde vallamajja.

Komissar avab silmad. Ta ekslev pilk peatub Paunal. Selle pilgu all hakkab Paunal jube. Talle tundub, kui vahiks keegi võõras teistest ilmast hullu komissari silmade tagant. Paun tunneb, et seal selle pilgu taga on keegi, kes haarab külma käega tema südame järgi. Paunale tuleb silmi ette komissari õudne veretöö Tartu keldris ja ta kuidagi sisemiselt tunneb, et komissar on hull!

„Aga kui kargab äkki hammastega kallale,“ vilksatab mõte läbi Pauna pea ja ta surub tugevamini püssilaadi põlvede vahele. Ta silmad libisevad kartlikult mööda komissari köidikuid — kas nad peavad? Ent sõlmed on tugevad. Need on komissari randmeisse lõiganud nõi, et sõrmed sinetavad. Siiski jube on Paunal komissari pilgu all. Talle tundub nagu hakkaksid täid, kes muidu rahulised loomakesed on ja vaid õõsiti mööda Pauna keha kolavad, nüüd äkki ime nobedasti üle selja ikka ülesse ja ülesse kuklaugu poole ronima. Ja kui hullu pilk minutiks kaen-
maks Pauna peale peatuma oleks jäänud, siis Paun oleks püssi haaranud ja uksest välja pist-
nud...

Ent hullu pilk eksleb kuhugi kaugemale üle Pauna pea toa nurka ja siis vaovad komissari rasked laod kinni.

„Puh,“ ohkab Paun ja pühib otsa eest higi.

Võtab siis taskust samagonni koti ja paberi ning hakkab plotskit keerama. Seda tööd teeb ta eriti hoolikalt. Lakub paberi serva korralikult üle, keerab plotski kokku, vaotab mõlemad otsad ilusasti laiaks ja paneb tule otsa. Mõnuga tõmbab Paun vänget pinutaguse suitsu sisse ja talle

tuleb meelde ema kapsaiaa murk, kus möödunud suvel see tubak kasvas. Kuidas ta neid lehti ahju peal kuivatas, parkis ja hapendas ning kümme imet ära tegi, mis aga keegi õpetas, et tubakale seda tarvilikku kangust anda.

Tubaka suits tungis komissari ninna. Raskelt avanevad ta laod ja ta paluv pilk peatub Paunal. „Pokuriit...“ tuleb kuidagi kärinal üle komissari kuivanud huulte.

Paun ehmutab püsti.

„Mis?!“ küsib ta ja haarab püssi.

„Dai pokuriit,“ („Anna suitsu“) palub komissar.

Nüüd mõistab Paun, et komissar tahab ka suitsu. Paun on vihane rohkem enda ehmatusel üle kui komissari peale.

„Ja-jah, pokuritskit,“ — osatab Paun. „Kuidas ma annan sulle pokuritskit, kui sul käed seotud on? Hakka plotskit suhu panema — kahmad hammastega sõrmest kinni!“

Hullu pilk on aga nii paluvalt Pauna peal, et Paun annaks talle poole plotskit kui mitte ei kardaks hullu hammustust. Ja hullu hammustus on surm. Keda kord hull koer pureb, ei see eluga pääse!

Võtab süiski plotski suust ja läheneb aralt.

— „Vaata, et sa sinder ei hammusta! No, kusü!“ Hull ootab aga täiesti rahulikult suitsu. Paun pistab plotski otsa komissari lõhkenud huulte vahele ja vaatab kuidas see ahnelt suitsu sisse tõmbama hakkab.

Varsti aga vaovad komissari silmad kinni, ta langeb seinale najale ja plotski ots jääb ripakile suunurka.

Nüüd asub Paun komissari üksikasjaliselt vaatlema. Katsub näpuga tema sinelit ja uurib toredat papahhat.

Äkki julgust kogunud, kahmab komissari peast papahha ära ja surub talle kiirelt oma vana

mütsi-loti asemele. Siis taganeb teise seinale ja õnnelik naeratus näol passib komissari mütsi oma pähe.

Komissar aga ei taibanud midagi. Kahvatu-na lebab ta seinale najal. Ta näeb veidrana Pauna mütsis, mille kõrvalapid tolgendavad kahele poole laiali.

Nüüd läheneb Paun uuesti komissarile. Uurib ta riideid veelkord põhjalikult ja leiab, et komissaril on haruldased head diagonaal-kalevist püksid jalas. Paun kalkuleerib nende väärtust, kuid — kuidas neid kätte saada? Jalad on kõiega kinni seotud ja kas komissar üldse ligi lasebki? Hakka jalgu lahti köitma, aga kui kargab kõrisse... Ja kui saakski püksid kätte, mis sa talle asemele paned — ega teda paljaks tohi jätta. Või võtta õige omad püksid ja püüda komissari omadega ära vahetada.

— „Õh, õleks õmete võttand kodunt vanad püksid kaasa“ — õhkab Paun — ja otsustab esialgu loobuda mõttest. Aga homme, homme on Paun jälle üksi komissari valvamas, küll ta tuleb siis varupükstega. Nüüd töötab Pauna aju. Ta tunneb, kuidas temas vähehaaval viha hakkab tõusma.

— „Uh täi!“ käratab viimaks komissari peale. „Mõrtsuk!“

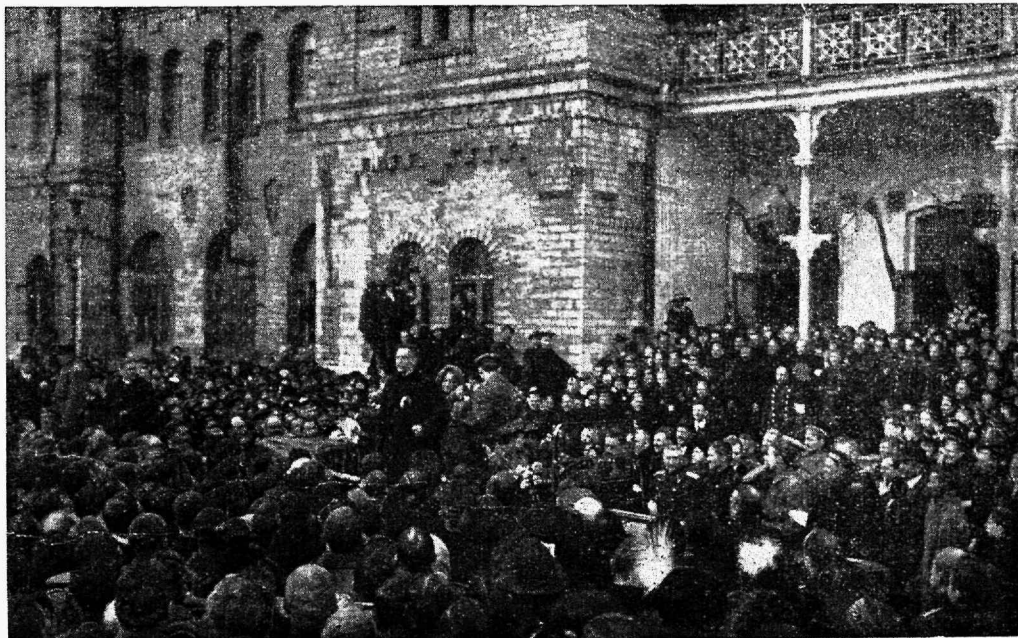
Komissar avab aegamööda silmad. Ta udune pilk peatub Paunal. Paun ei lase end aga enam sellest häirida.

— „Ti skolko seloveka ubil — Tartu keldris?“ küsib Paun.

Hull ei mõista nähtavasti midagi.

— Ti Jurjev seloveka põmm-põmm! — püüab Paun end komissarile arusaadavaks teha, näidates kätega ja püssiga, kuidas tema arvates Tartu tapmised pidid sündima.

Hull vaatab huviga Pauna liigutusi ja nagu mingi arusaamise säde vilksatub ta silmis.

Vene 1917. a. revolutsiooni päevilt Tallinnas.

Vene sõjaminister A. Kerenski koos Vene „revolutsiooni vanema“ Breško-Breškovskaja ja Tallinna jaama esisel märtsis, 1919. a.

„Ostav,“ lausub viimaks komissar, „ja nikovone ubival.“

— Ära sa, kurivaim, valeta ühtegi, — kurjustab Paun, sa tapsid Tartus viiskümmend inimest ära.

„Viiskümmend“ — osatab hull — „sada viiskümmend!“ Ja äkki pahvatab komissar naerma. Hullu õudne naer kajab vallamaja tühjadelt seintelt tagasi ja Paunale tundub, nagu langeks see seintelt ja laelt tagasi ümmarguste ja külmade šrapnellide kuulidena Paunale kaela. Paun tõmbab pea õlgade vahele, et hullu naer tema kraevahelt sisse ei poeks.

— „Kuss, kuss, kurivaim,“ karjub Paun komissari peale, vehkides tema poole kätega.

Hullu naer vaikib. Ta vajub kuidagi kõssi.

— „Mõrtsuk!“ lõugab Paun ja vehib hullu pea kohal püssipäraga.

„Ai, ai, ai...“ piuksub viimane kuidagi haledalt.

— „No mis sul nüüd on?“ ehmub Paun ise oma ägedusest. „Ega ma sind ju ei löö!“

„Golova bolit...“ hatiseb hull.

pallina komissari juurest eemale ega peatunud enne kui vallamaja uksest väljas oli.

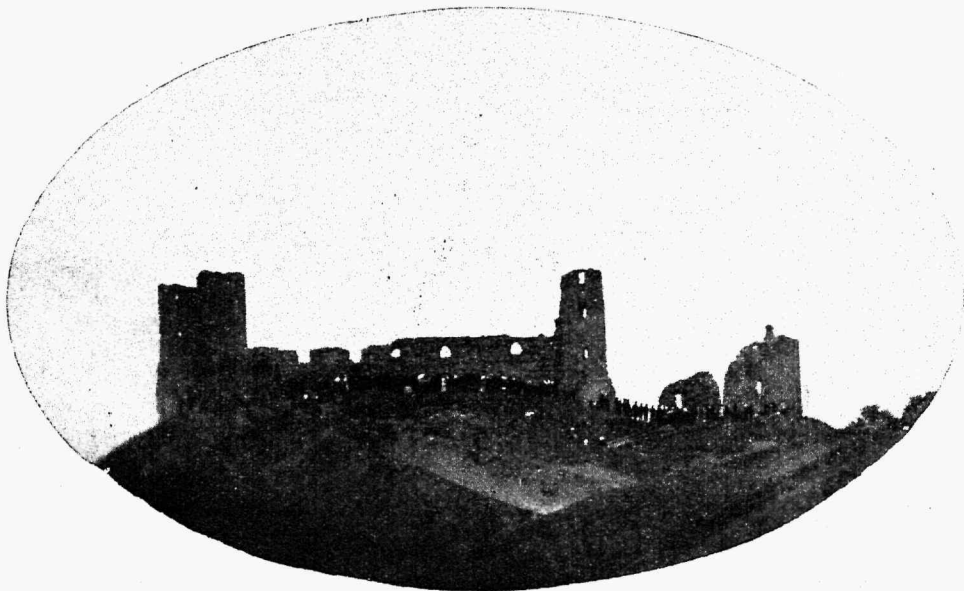
— „Toh-hoh,“ oskas ta vaid tüki aja pärast lausuda. Õige tüki aja pärast ilmub Pauna pea vallamaja ukse peale ja ta hirmunud silmad vahivad komissari. Hull aga istub endiselt vaikelt ja kaamelt, ta määramatsemishoog on seekord lõppenud.

— „Ära sa tule teda jälle õrritama,“ tõrjusin mina Pauna tagasi, „hakkab määramatsema, kuidas mina teda rahustan!...“

Paun koristas oma püksiräbalad põrandalt ja tegi minekut, õelnud mõne kurjustava sõna üle öla komissari poole. Kohendas siis pakki kaenla all ja sammus läbi küla kodu poole.

Õö läbi ei saanud Paun rahu. Kui hommikul aeg tuli postile minna, võttis Paun jällegi püksid kaasa. Ta oli kindlaks otsuseks teinud seekord, maksku mis maksab, komissari püksid ära tuua.

Aga vallamajja jõudnud, ei leidnud ta sealt enam hullu komissari. Komissar Bogomaas oli öösel vallamajast ära viidud.

Eesti rahvusväeosade asutamise päevilt.

Miiting eesti rahvusväeosade asjus Rakvere Vallimäel, suvel 1917. a.

— „Mis su koloval siis viga? Kas tahad pokuritskit või?...“

Ja kui ma jälle Pauna vahetama läksin, istus hull komissar endiselt apaatsena ja rahulikuna omal kohal. Paun aga käis tema ümber, kohendas komissari peas olevat mütsi-lotti ja enne äraminekut keeras veel ühe plotski, mille põlema süütas ja komissari suhu pistis. Lubas siis varsti tagasi tulla ja komissari püksid ära võtta.

Vaevalt möödus veerand tundi, kui Paun juba tagasi oli, hõlma all kuskilt hangitud vanu püksinürusid kandes. Hull istus aga endiselt suletud silmadega.

— „No nüüd võtan püksid ära,“ ütles Paun. Ta tegi paar tiiru ümber komissari ja lähenes siis otsustavalt magajale.

— „Tavai püksid siia!“ ütles Paun ja kumardas komissari poole, et pükste kallale asuda.

— „Uauh!“ rõõgatas äkki hull ja kargas hammastega Pauna kallale. Paun lendas kuker-

Imelik tunne valdas Pauna, kui ta komissari asemel eest leidis terve hulga vange.

— „Kus komissar?“ küsis Paun.

— „Juba läinud,“ vastas tunnimees, keda Paun vahetama tulnud.

— „Kuhu ta siis läks?“ imestas Paun.

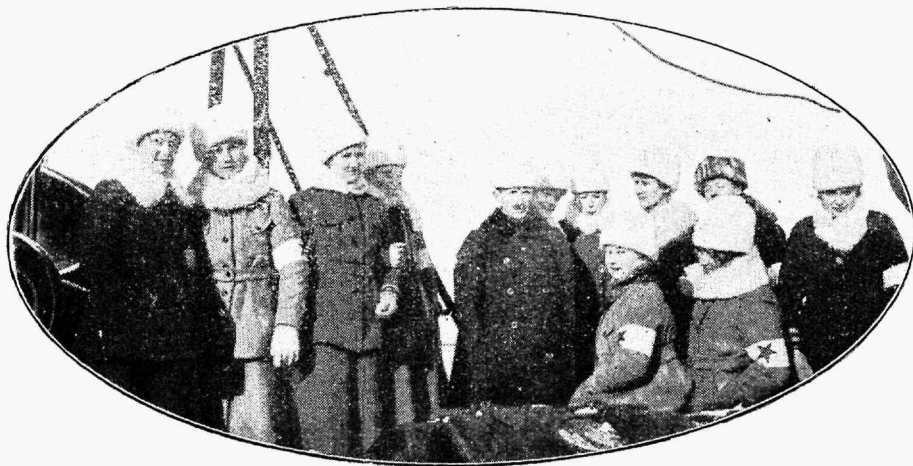
— „Öösel olevat „parunid“ ta ära viinud.“

Tusk tuli Pauna hinge. Ja siis hakkas tal miskipärast kangesti kahju ega suutnud tema raskelt töötav aju talle selgitada, kummast tal enam kahju oli, kas pükstest või komissarist.

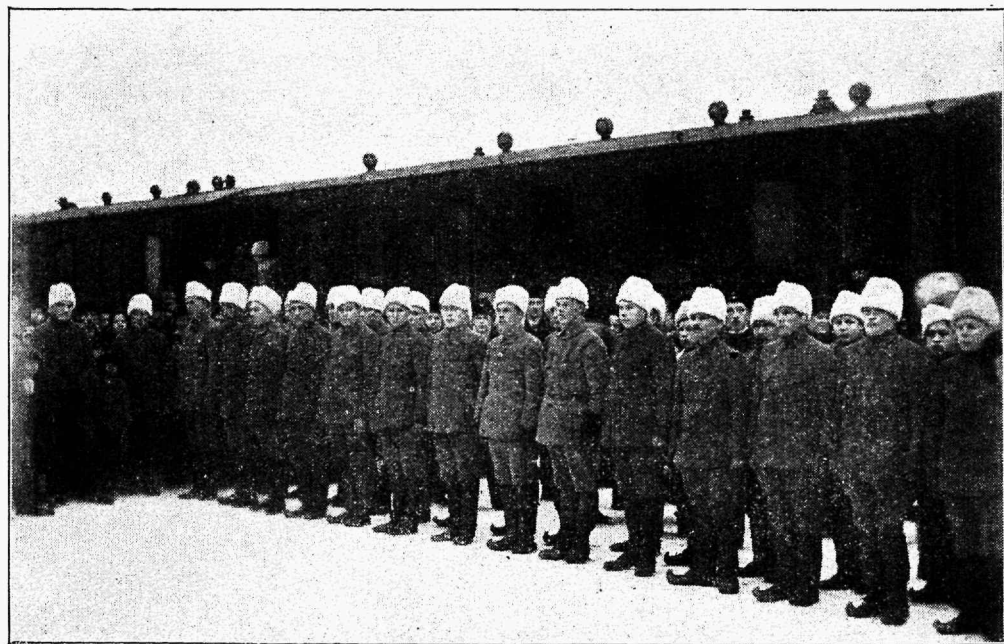
Paunale jäi komissari müts. Seda kandis ta erilise uhkusega, tuletades tihti meelde hullu komissari, kes hammastega talle kallale tuli.

Tahtsin Paunalt komissari mütsi mälestuseks ära osta, kuid Paun hindas seda väga kõrgelt. Oli nõus müüma küll, kuid nõudis 300 marka, terve sõduri kuupalga, mida aga mina maksta ei suutnud.

Soome abiväed Eesti Vabadussõjas.

Soome Punase Tähe õed laeval, siirdumas Eesti Vabadussõtta.

Soome vabatahtlike Tornio jaamas, Eesti Vabadussõtta minekul.

Hädaohtlik saunaskäik.

J. Rimpel.

1919. a. veebruaris asus väeosa positsioonil Naroova taga Ingeri külades, osa Vanakülas osa paremal. Veebruari kuul olid võrdlemisi karedad ilmad ja külm tikkus meestele tegema liiga, kuna riietusega võisid vaid mõningad mehed uhkustada.

Suurem osa aga ajas selga, mida aga kätte saadi, lohutades end sellega, et sõjas pole vaja uhkust — peaasi kui ainult saaks sooja. Nägidki siis mõned oma riietuses õige kentsakad välja.

Kõige halvem oli lugu aga sellepolest, et mehed ei sanud endid kunagi korralikult lahtirüetada, kuna viibiti kogu aeg häire seisukorras. Nii polnud ka pesemisest ega korralikust magamisest juttugi. Enamlane tükkis ägedalt peate ja pea igal ööl oli „madinat“. Ka päevalgi tülitas ta tihti.

Kõik see oli põhjuseks, et meestele hakkas mustus tegema liiga. Mõni mees polnud juba paar kuud vett ega seepi saanud ihule.

Muidugi ka täid siginesid tohutul hulgal ja nende vastu ei osatud mingil teel õieti võidelda. Palju sa neid ikka jõuad üksikult tappa.

Eriti täbar oli lugu 7. roodus, kes kaitses kõige hädaohtlikumat seisukohta — n. n. Kuradi-mäge. Seal pidid mehed ööd kui päevad viibima kaevikus ja enda eest hoolitsemise peale polnud mõteldagi.

See asjaolu tekitas meestes meelekibedust ja halba tuju.

„Mis kuradi kord see on? Selkombel õgivad meid täid ära“.

Nii nurisesid ühed. Osa neid löi tuimalt käega:

„Mis sa ikka teed. Mis sõda see siis ka on, kui pole täisidki seljas. See ongi see sõduri õige ajaviide.“

Seesuguseid „filosoofe“ oli aga vähe ja kuna olukord üha muutus täbaramaks, võttis roodu veltveebel Lagenõmm sauna küsimuse tõsiselt kõne alla.

Rooduülem, kes kannatas samuti, oli ka asjaga päri.

„Aga milkombel me selle sün läbi viime? Mehi ei saa ju kaevikusst sauna saata, äkki tuleb, sunnik, sel ajal kallale, kui mehed saunas.“

— „Katsuda siiski võiks. Kui mehed osade viisi saunas käivad, võiks sel ajal meid 5. roodu ühe osa meestega abistada. Neil nagu nii on pool roodu alaliselt reservis“ tegi ettepaneku veltveebel.

— „Kui pataljoni ülem on sellega nõus, ehk siis on kavatsus ka läbiviidav“, arvas rooduülem.

— „Ma kannan asja ette. Midagi peab ette võtma, muidu ei jää meestest tõesti midagi järgi.“

— „Mis seda rääkida. Mul on praegu niisugune tunne, et kraabiks kas või naha maha,“ sõnas veltveebel hädise näoga.

Rooduülem „kandis asja ette“. Pataljoni vana oli viivu kahtlemise järgi nõus, kuid manitses olla ettevaatlik, et mitte ei juhtuks halbu üllatusi.

Vanakülas aga polnud sauna, mis oleks võimaldanud suuremal arvul inimesi vastu võtta. Otsustati siis saunaskäik korraldada Rossoni jõe teisel kaldal olevas Saarkülas, kus leidus saun, mis mahutas korraga kuni kümme-kond inimest.

Saarkülas polnud meil sõdureid. Ainult alaline valvepost asus küla ees, kes pidi hoolitsema, et enamlased ei hiiliks mereranda pidi seljataha.

Saanud loa, läks rooduülem, koos veltveebel Lagenõmmega kaevikusse, kus tegi teatavaks, et veel täna „läheb vihtlemiseks“.

Saksa okupatsiooni ajal 1918. a. põrandaalusest omakaitse tegevusest osa võtnud Võru kooliõpilasi oma lipuga.

Admiral J. Pitka veebruaris 1919. a. sõjalaeval.

Meeste tuju tõusis kohe mitme kraadi võrra ja tundus, kui oleksid täidki, eelolevat nuhtlust aimates, jäänud taltsamaks.

Käsitati siis igast rühmast kaks meest, kes pidid hoolitsema vee, puude ja ahjukütmise eest, veltveebli juhtimisel mindi Saarkülasse ja varsti olid mehed robinal töös: kes saagisid metsast puid, valides kuivi, tõrvaseid, münde, kes raiusid jõe jäässe auku vee võtmiseks ja ülejäänud sussitasid sauna ahju ja veekatla alla tuld.

Neid aitas agaralt kogu askelduse juures ainuke talus elav inimene — talu peremehe vana ema, kes oli jäänud kohale hoonete valvajaks kuna poeg ühes perekonnaga oli sõja eest läinud pakku.

Ajal, kui mehed sauna juures askeldasid, käis Lagenõmm kontrollimas vahiposti. Manitses mehi olema ettevaatlikud, et hoiaksid silmad-kõrvad lahti. Paigutas nad väikesse männitukkasse, kust avanes parem väljavaade eelolevale lagedikule. Vasakul oli küll tihe võsa, mis ulatas peaaegu mereni, pakkudes lähenemiseks häid võimalusi. Et aga vaenlane senini polnud püüdnud Saarkülasse sisse tungida, siis ei teatudki teda siitkaudu karta.

Pealegi arvas Lagenõmm, et vast punased sel päeval ometi peavad rahu.

Sauna juures aga kestis elav askeldus. Mehed olid lõbusad ja tundsid vihtlemisest mõnu juba ette.

„No nüüd läheb peksuks: ega neist „sisevaenlastest“ muidu ikka lahti ei saa“, sõnas keegi meestest.

„Jääh, kas sa arvad, et siis saad lahti? Ega seda ole. Piab väevli salviga määrima ja siis nõnnakaua vihtuma kuni nahk maha tuleb. Tiad, täi on neesuke loom, kis asub naha all — sa pese ja pargi na pailu, kui tahad, ta, sindrinahk, aga naerab. Oled saanast läind ja puhta pesu selga saand — vaata roomab, sigudik, jälle särgi kaeluses. Ma kõrvetasin korra nii, et tule hais oli naha küljes, aga lahti ma neist ei saanud,“ seletas teine.

„No ega nad, põrgulised, naha all nüüd küll ei ole. Siis nad ju imeks ihu lausa verest kuivaks“, kahtles esimene sõdur. „Ma olen kuulnud, et nad sigivad mustusest ja higist.“

„Higist ja'ah. No usu sa seda juttu. Meil olid kõrre mõisas parunilgi täid seljas, toapoiss rääkis. Kos tal see mustus ja higi olid? Ma ütlen — naha all nad asuvad ja muud ühti.“

Vaidluse lõpetas Lagenõmm, kes parajasti jõudis meeste juure.

Võru koolilõpilasi-vabatahtlikke Vabadussõjas.

Saun oli nüüd köetud. Keriselt levis mõnusat soojust ja katlaski oli vesi kuum. Lagenõmm laskis meestel kerisele visata paar kapa-täit vett, et välja tõrjuda vingi. See tehtud, levis saunas seesugune mõnus lõhn, et juba vihtlemise peale mõtlemine tõi isesuguse mõnusa kihelamise ning värinad ihule, millistest võib ettekujutus olla vaid neil, kes kaua on sellest lõbust olnud ilma ja siis korraga satuvad mõnusesse, kuumaks köetud küla leilisauna.

Veltveebel saatis nüüd roodu ülemale teate, et saun köetud. Varsti jõudis ta ka kohale.

„Nüüd poisid, teeme ühe põhjaliku satikate hävitamise. Andke aga leili! Ma tahan näha, kas saab neist lahti või ei“, sõnas Lagenõmm lavale ronides.

Keset seda ülilmõnusat olemist kisti ükki sauna üks lahti ja lävele ilmus hirmunud ning tohtvalgeks tõmbunud näoga vanaeit, kogeledes vaevaliselt:

„Lapsukesed...lapsukesed!... Jumal, jumal, mis nüüd saab... punased on siin!...“

Samal ajal kuuldigi ka väljast karedaid hääli ja venekeelset läbiseegi kisa.

Raidkujudena kangestunult püüsid mehed laval, kuna vanake jõuetult vajus pingile.

Ühe silmapilgu seisis Lagenõmm ja ta ajast vilksatasid läbi mitmesugused jubedad mõtted: vangilangemine, piinamine, mahalaskmine.

Süüsilmas ta lava tagaseinas luuki. Saun oli, nagu suurem osa saune vene ja ingeri küla-des, ehitatud jõe kaldale ja tal oli lava tagaseinas

1. Ratsapolgu 1. eskadron Tallinnas detsembril 1918.

Üks meestest viskas vett kerisele ja sealt paiskus seesugune leitsak välja, et veltveebel rõõgutades hüppas lavalt maha, kuigi ta oli oma teada kõva leilivõtja.

„Oi, sa sinine saatanas! See kisub lausa silmad peast“.

— „Ei kedagi, ei kedagi. Asu aga lavale — ega kallist kaupa või muidu raisata!“ kisasid leilist ja mõnutundest haaratud sõdurid.

Nüüd asuti laval vihtadega tööle. Tükk aega kostis vaid vihtade laksumine vastu paljast ihu, mõnulevate meeste kilkamine ja ähkimine.

auk, mille kaudu peale vihtlemist kohe võis pääseda jõkke.

Ainsa jalahoobiga purustas Lagenõmm luugi.

„Süit läbi! Laseme jalga!“ kähistas ta sosinal, pugedes esimesena läbi luugi välja.

Ta järele hüppas rooduülem ja veel paar sõdurit. Teised ei jõudnud, sest samal ajal tormasid punased sisse. Ülejäänud saunalised jäid neile kätte.

Pääsenud aga lidusid üle jõe, et jõuda oma deni. Kuigi oli krõbe külm ja nad alasti, ei tun-

itud seda keegi. Üks mõte oli kõigil: ära, ära
süü!

Taga kõlas kisa ja raksusid paugud.

Kuulid vingusid, lüües plaksudes jäässe. Kelle-
gil polnud aega sellele pöörata tähelepanu. Edasi!

Olles poole maad ärajooksnud tabas ühte
meest kuul ja ta kukkus karjatades jääle.

„Ärge jätke mind! Sõbrad, ärge jätke — ma
külman surnuks!“

Enamlased, kuuldes hädakisa ja nühes ühe
langemist, tulistasid veelgi ägedamalt. Kel oli
nüüd aega teise päästmise peale mõelda, kui oma
elu juuksekarva otsas!

Siiski tahtis Lagenõmm haavatu juure tor-
mata, et teda rabada selga, kuid sai samal ajal
ise kuuli õlga. Nüüd polnud temalgi enam mida-

Kohe toibudes aga käsutas ta mehe telefoni juur-
de. Oli vaja kiirelt kahurtuld.

Sel ajal jõudis endid umbes paarkümmend
meest paisata ahelikku ja jõe kaldale asudes
avasid tule vaenlase pihta.

Jõe jäält aga kostis haavatu meeleheitlik appi-
kurjumine. Ta kannatas nähtavasti koledaid pii-
nasid.

Saarkülas oli näiliselt suur salk punaseid, sest
nende tuli oli tihe ja isegi kuulipilduja hakkas
tulistama. Ka nähti seal mehi suurtes salkades
edasi-tagasi jooksmas.

Lagenõmm käsutas kuulipilduja maja nurga
varju ja asus ise ahelikuga ründama vaenlast.
Niipea aga kui nad lagedale ilmusid, said mitu
meest kuulid pihta ja mehed jooksid tagasi.

Paju lahing.

M. Maksolly õlimaal.

gi parata ja ta lippas edasi. Vanakülasse jõu-
des kargas esimesse elumaja.

„Vildid ja kasukas süia!“ karjus ta sealolevale
talumehele, kes parajasti tahtis pugeda keldrisse,
kuna mõned kuulid löid laksudes läbi seina.

Haaras sellelt kasuka ja vildid ning saanud
need kiiruga omale ümber, tormas välja.

Juba jooksid ka mehed kaevikust.

„Ahelikku, ahelikku ja tuli peale!“ käsutas
ta. Samal ajal jõudis ka rooduülem kohale, kes
varises õhku ahmides maja seina ääres kokku.

Nüüd tormas ka toast rooduülem, kes vahe-
peal oli omalegi mõned hõlbud saanud ümber.
Ühe pilguga taipas ta olukorda.

„Selkombel meie ei saa edasi! Tooge teine
kuulipilduja veel lagedale. Ärge kartke poisid!“
kamandas ta, asudes ise aheliku keskele.

Tiriti kiiruga veel üks kuulipilduja ja mõle-
matega anti tihendatud tuld Saarküla peale.

Veltveebel tormas uuesti jääle ja ta kannul
osa mehi. Teine osa aga millegipärast ei taht-
nud heameelega kaasa minna. See ajas roodu-
ülema marru:

„Mis, kurat, see siis nüüd on, poisid?! Kas tõesti kardate käputäit punaseid? Mees on meil haavatuna jääl ja võib elusana ära külmada. Edasi, poisid, neid on enamgi kolgitud!“

Nüüd viimaks sai ka Jõesus asuv patarei oma „pillidele“ hääled sisse ja meeste harilik julgus tuli tagasi, nähes et enamlastel külvati šrapnellirahega üle. Hüpati jääle ja valju kisa-ga tormati Saarküla poole. Jällegi said mõned mehed kuulid pihta. Sellest aga enam ei hoolitud — lahingupalavik oli vallutanud juba mehed.

Edasitormates aga nähti, et vaenlane ei ka-vatsenud lahingut vastuvõtta ja pages külast välja. See andis veelgi hoogu.

Jääl lamava haavatu juurde jõudes, leiti ta täiesti jõuetuna, poolkülmanuna. Tal olid mõle-mad jalad läbilastud ja seepärast ta ei saanudki edasi.

Kui Saarkülla jõuti, leiti sealt neli enamlaste laipa ja mõningad raskelt haavatud, kes endid olid lohistanud sauna. Punaste kätte jäänud mehi ei olnud. Need olid kaasaviidud, samuti ka vanaeit.

Haavatud seletasid, milkombel neil õnnestus tungida külla.

Neid oli saadetud umbes 100-meheline salk järjekordselt meie kaevikute ette „madinat tege-ma“. Kaasas olnud ka salgake eesti kommuniste. Tee peal otsustatud seekord proovida meid

üllatada küljelt — Saarküla poolt. Ettesaadetud luure teatanud, et Saarkülas pole meid rohkem märgata kui vaid kaks postil olevat meest.

Neile hilisid lähedale eesti punased ja siis, kuna neid riietuselt olnud võimatu eraldada meie omist, pääsnud nad juurde. Need küll küsinud korra, et kes seal tulevad aga vastatud: „Mis te kisate — omad mehed“. Läänud siis juure ja pistnud vahisõdurid tääkidega läbi. Hiljem need leitigi, rinnust läbipistetuna.

Haavatud punased halisesid ja palusid oma elu eest. Nemad polevat sellest tööst osa võtnud ja see olevat ainuüksi eestlastest punaste süü.

Kuigi meestel oli tahtmine nendega samuti toimida, nagu meie meestega, ei lasknud roodu-ülem ega Lagenõmm seda sündida.

„Haavatud ja vangilangenud sõdur pole enam vaenlane, olgu ta punane või sinine. Nemadki on sõdurid ja täidavad oma kohustust. Me pole mõrtsukad, vaid võitleme oma rahva iseseisvuse eest“, tähendati. Lagenõmm tegi korralduse, et haavatud punased ühes meie meestega saaks rutuliselt saadetud sidumispunkti.

Saunas käimine oli läinud aga kalliks, kuna olime kaotanud langenutena ja haavatutena rivist kuusteist meest.

Õösi käis aga kogu rood süiski saunas ära ja soadi seekorda ka täide närimistest lahti.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat augustis.

1917. a.

2. august Eesti Maanõukogu otsustab paluda Haridusministril Vene Ajutisele Valitsusele esitada seadust kodanikele õiguse andmise kohta kooliharidust saada emakeeles. 6.—7. „ Linnavalimised Tallinnas. 12. „ Kindralstaabi ülema asetäitja kindral Potapov palub Sõjavägede ülemjuhatajat keelata eesti sõjaväelaste saatmise Põhja rindele. 20. „ Linnavalimised Tartus. 21. „ Vene väed lahkuvad Riiaist. 23. „ Sakslased vallutavad Riia linna. Eesti-maa Rüütelkonna Komitee protest Vene Ajutisele Valitsusele Eestimaa ajutise omavalitsuse seaduse vastu.	25. august Eesti Maapäeva kinnine koosolek Riia langemise puhul sakslaste kätte. Kerkib üles riikliku iseseisvuse taotlemise mõte. Võetakse vastu põhimõtteline otsus välisdelegatsiooni saatmiseks. 25. „ Saksa kaks zeppelinit pommitavad Valka. 27. „ Viru Maakonna Nõukogu otsus Narva ühendamise kohta Viru maakonnaga. 29. „ Maapäeva juhatuskiri sakslaste Riias edasitungi puhuks. Tallinn—Peterburi raudteeühendus katkestatud. 30. „ Tallinna linnavolikogu protest evakueerimise vastu. 31. „ J. Poska Tallinna Nõukogu Täidesaatva Komitee poolt arreteeritud ja vabastatud.

1918. a.

15. august Eesti tegelaste provokatsiooniline vangistamine okupatsioonivõimude poolt ettekäändel, et selleks päevaks on kavetatud vastuhakkamine eestlaste poolt.
16. „ Skandinaavia Eesti delegatsiooni protest Saksa-Vene läbirääkimiste vastu Eestisse puutuvast osas.
26. „ Briti valitsus teatab, et Briti ei tunnusta Saksa-Vene kokkuleppeid Eesti üle.
27. „ Bresti rahulepingut täiendav kokkulepe Venemaa ja Saksamaa vahel.

1919. a.

1. „ 5. Jal.-polgu osad vallutavad Usadištše küla.
2. „ 5. Jal.-polgu osad jätavad maha Makarova, Antonova, Gorantšarova ja Usadištše külad.
2. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Skotškova küla.
3. „ 5. Jal.-polgu osad vallutavad Usadištše küla.
- 3.—19. 5. Jal.-polgu osade lahingud pealetungiva vaenlasega Savina-Bobkova külade joonel.
4. „ Loodearmee jätab maha Jamburgi.
5. „ Vaenlase survele jätab 4. Jal.-polgu valveosa maha Kuzmino küla ja 1. Jal.-polgu valveosa Glubokoje küla.
6. „ 1. Jal.-polgu 3. rood võtab Glubokoje küla tagasi.
8. „ Vaenlane tungib peale kogu 4. Jal.-polgu rindel, sundides teda taanduma Aleksandrovskaja-Gorka, samanimelise mõisa, raudteekäänaku ja Raevka talu joonele.
10. „ Vaenlase survele 4. Jal.-polk taandub Sala joonele. 9. Jal.-polgu 7. ja 8. rood saadetakse abiaks 4. Jal.-polgule.
11. „ 4. Jal.-polk ja 9. Jal.-polgu 7. ja 8. roodud vallutavad Šabino küla, Aleksandrovskaja-Gorka mõisa ja raudtee vahimaja nr. 259 joone.
11. „ Tallinnas moodustatakse Loode-Vene valitsus.
12. „ 8. Jal.-polgu osad vallutavad Rubani küla.
12. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Svilpova küla; rünnak selle taga olevale kindlustatud positsioonile ebaõnnestub.
13. „ Kuperjanovi Partisanid vallutavad vastukallaletungiga Butilova ja Jamkina külad.
15. „ 7. Jal.-polgu osad jätavad maha oma seisukohad Velikaja ääres ja taanduvad Irboska kindlustatud positsioonidele.
18. „ Lubatakse vabakauplemine viljaga.
18. „ Inglise kiirmootorpaatide ja lennukite kallaletung Vene laevastikule Kroonlinnas.

19. august 1. Jal.-polgu osad vallutavad kõrgustiku 11,4 (Babino järve ääres.)
19. „ Tartu Kooliõpilaste Pataljoni roodudel (3., 4. ja segarood) ägedad lahingud Štšepetši juures (Velikaja ääres).
19. „ Sakala Partisanide Pataljoni kaitselahingud Golubova-Gora külas.
19. „ 5. Jal.-polgu 4. rood ja 3. Jal.-polgu 1. rood vallutavad Oparina ja Golubõ külad.
19. „ 7. Jal.-polgu osad jõuavad Juhnova-Kljukina-Sujatõnini külade joonele.
20. „ Vaenlase survele 1. Jal.-polgu osad jätavad maha kõrgustiku 11,4.
20. „ Kuperjanovi Partisanid annavad positsioonid üle Põhja Korpuse osadele ja jõuavad kell 15—16.00 vahel Karamõševo jaama.
20. „ Sakala Partisanide Pataljoni kaitselahingud Stukolova ümbruses.
20. „ 3. Jal.-polgu osad vallutavad ja jätavad hiljem maha Golubõ küla.
21. „ Sakala Partisanide Pataljon asub Andrenova-Juškova-Zamošje külade joonel.
22. „ Skoudid jõuavad Pihkvasse ja sealt kell 20.00 Polkovo jaama.
22. „ Soomusrongide Divisjon reorganiseeritakse Soomusrongide Diviisiks.
22. „ Tallinna Tagavarapataljon nimetatakse Tallinna Tagavarapolguks.
23. „ Bulak-Balahhovitši staabi likvideerimine Pihkvas.
23. „ Kuperjanovi Partisanid jõuavad Irboska alevisse.
24. „ 7. Jal.-polgu osad jätavad maha Podubje ja Novaja külad. Kuperjanovi Partisanid vallutavad need külad uuesti.
24. „ 6. Jal.-polgu osad vallutavad Podosje, Ritoma ja Gorki külad.
24. „ Balti Pataljoni juures kästakse formeerida 4-suurtükiline kergepatareid.
26. „ 1. Jal.-polgu 1., 3. ja 10. rood tungivad kõrgustik 11,4 peale, kuid taanduvad endistele asukohtadele.
26. „ Sõjaline nõupidamine Riias Inglise kindral Marshi juhatusel. — Rahvusvahelise Postiliidu ringkiri Eesti vastuvõtmisest Postiliitu.
26. „ 6. Jal.-polk asub Irboska kindlustatud joonel (Podgramje—Iveritsa—Mursino—Sagrivje—Sababje—Sliisova külad).
27. „ Kuperjanovi Partisanid asuvad varru Petseri ja Irboska vahelistesse küldesse.
28. „ Asutav Kogu lubab Vabariigi Valitsusel teha laenu 20-miljoni dollari suuruses summas.
31. „ 7. Jal.-polgu osad jätavad maha ja vallutavad uuesti Volkova ja Krjåkova külad.

AKTSIASELTS „VOLTA TEHASED“

Tallinn, Soo tänav 27
Kodukeskjaama tel. 477-66

Gaasikurnad gaasi-
kaitsekambritele
Ventilaatorid igaks
otstarbeks
Iseimevad tiivratas-
pumbad
Soojaõhukütte apa-
raadid
Spiraalribidega küt-
etorud
Elektrimasinad- ja
aparaadid

O-Ü. RIJETURITE ÜHISKAUBAMAJA

TALLINN
S. Karja t. 19
Telef. 455-77

TARTU
Aleksandri 5
Telefon 16-20

Soovitab suures valikus

UUDISMUSTREID

inglise ja kodumaa vabrikust
palitu-, ülikonna- ja kostüümiriideiks

Kõrge kvaliteet,
ületamatu maitse
ja huviküllane
pakend on

A/S.
J. Brandmanne

KAKAO, ŠO-
KOLAADI JA
KOMPVEKI
OMADUSED

O/Ü.

SPORLEDER

(end. B. WHISHAW)

Tallinnas

Asutatud 1880. aastal)

Telegr. aadr.: Sporleder-Tallinn
Telefonid: 457-16 ja 457-18

**SPEDITSIOON * SÜTE-
JA KOKSIIMPORT *
LAEVAAGENTUUR *
AVARII KOMISSARIAAT**

Tartu Näitus

3. — 6. septembrini 1937. aastal

kujuneb ülemaaliseks suursündmuseks kogu rahvale.

**Kasutage huvironge ja
sõidusoodustusi raudteel.**

Labidaid
ja kirveid

valmistab

Aktsia-Selts

„ILMARINE“

Tallinn, Põhjapuiestee nr. 21.

